

VRŠNJAČKO NASILJE U OSNOVNIM ŠKOLAMA

**Rezultati istraživanja o pojavnim oblicima nasilja
među djecom u osnovnim školama
na području Tuzlanskog kantona
i općina/opština Travnik, Srebrenica i Bijeljina**

Izdavač: Udruženje VESTA, Tuzla
Za izdavača: Amra Selesković, direktorica Udruženja Vesta
Priredile: Marijana Ivaković i Selma Hukić
Stručne saradnice: Senada Pepeljak, Udruženje Vijeća škola i roditelja TK
Edina Suljić, Međunarodno udruženje „Interaktivne otvorene škole“, Tuzla
Mr sc Melika Ahmetović, specijalna pedagoginja

Prelom i dizajn: Adnan Ćorić
Štampa: Harfograf, Tuzla
Tiraž: 200 primjeraka

Ova publikacija je rezultat projekta «Kampanja za prevenciju i suzbijanje pojavnih oblika nasilja među djecom u osnovnim školama» koji je finansijski podržala Europska unija. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Udruženja Vesta i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Europske unije.

Pomoći mladom čovjeku možemo samo ako stvaramo takvo socijalno okruženje koje će poticati njegove snove i učiti ga kontroli nagona i agresivnosti, jer pozitivna misao vodi lijepoj riječi, a ova dobrom djelu i obrnuto!

2.1. Zadaci istraživanja	10
2.2. Hipoteze istraživanja	10
3. METODE RADA	11
3.1. Uzorak ispitanika	11
3.2. Istraživačke metode i tehnike	11
3.3. Mjerni instrumenti	11
3.4. Organizacija i tok istraživanja	11
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	12
4.3. Raširenost pojavnih oblika nasilja u osnovnim školama	15
4.5. Struktura nasilnika	21
4.6. Načini reagovanja učenika na doživljeno nasilje	23
4.7. Obraćanje za pomoć	25
4.8. Reagovanje posmatrača na nasilje među djecom	30
4.9. Mjere zaštite na nivou škole	31
4.10. Postojanja programa mjera za prevenciju i suzbijanje nasilja među djecom u školama	33
5. VERIFIKACIJA HIPOTEZA	35
6. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	37
7. LITERATURA	39
PRILOZI	40

UVODNE NAPOMENE

Tema vršnjačkog nasilja, nasilja među djecom (engl. bullying) postala je vrlo značajna u javnom i naučnom prostoru u zadnjih nekoliko godina. Nasilje među djecom zabrinjava jer je svako društvo pozvano štiti djecu kao najslabiji i najnezaštićeniji dio zajednice. Djeca, tj. osobe do 18 godina starosti, zaštićena su Ustavom Bosne i Hercegovine, ali i međunarodnim dokumentima koje je naša država ratificirala. Bosna i Hercegovina je dužna i samim tim postoji potreba da, shodno preporukama Komiteta za prava djeteta iz juna 2005. godine, stvori adekvatan mehanizam za prevenciju i suzbijanje pojava oblika nasilja među djecom u školama kako bi se djeci omogućilo sigurno i poticajno okruženje za obrazovanje. O potrebi djelovanja u ovom pravcu govore i sve češći slučajevi vršnjačkog nasilja u našoj zemlji koji se ispoljavaju u veoma brutalnim oblicima. Iako je problem prisutan, trenutni nedostatak zvaničnih podataka o nasilju u školama čini ga nevidljivim. Naime, Bosna i Hercegovina ne raspolaže statističkim podacima i analizama pojava oblika nasilja među djecom dok nastavno osoblje i roditelji u neformalnom okruženju problem predstavljaju kao alarmantan. To je potvrdilo i pilot istraživanje koje je 2006. godine provelo Udruženje Vijeća škola i roditelja TK na uzorku od 867 učenika/ca u 13 osnovnih i jednoj srednjoj školi na području Tuzlanskog kantona.

Imajući u vidu ove činjenice i podatke iz pomenutog pilot istraživanja Udruženje Vesta je sačinilo prijedlog projekta «Kampanja za prevenciju i suzbijanje pojava oblika nasilja među djecom u osnovnim školama» i uz finansijsku podršku Europske unije počelo ga realizirati krajem 2007. godine. Realizaciju projekta finansijski su dodatno podržali Ministarstvo vanjskih poslova Finske, Vlada Tuzlanskog kantona i Općina Tuzla. Partneri u realizaciji projekta su Udruženje Vijeća škola i roditelja (UVŠR) TK i organizacije: Lara iz Bijeljine, Telecentar iz Travnika, Amica-Prijateljice iz Srebrenice i Pinkland iz Banovića.

Projektom je adresiran problem porasta vršnjačkog nasilja među djecom u osnovnim školama što je posljedica nepostojanja adekvatnih programa mjera za prevenciju i suzbijanje nasilja među djecom u nastavnim planovima i programima škola. Realizacijom projekta nastoji se doprinijeti procesu djelovanja državnih mehanizama za zaštitu prava djeteta u skladu sa preporukama UN Komiteta za prava djeteta i odredbama 28. i 29. Konvencije o pravima djeteta.

U prvoj fazi projektne realizacije realizovano je istraživanje o pojavnim oblicima nasilja među djecom u 43 osnovne škole s područja Tuzlanskog kantona, po tri škole u općinama/štinama Travnik i Bijeljina te dvije škole u opštini Srebrenica. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati prisutnost, pojavne oblike i učestalost nasilja među vršnjacima u osnovnim školama Tuzlanskog kantona, općinama/štinama Bijeljina, Travnik i Srebrenica kao i definisanje preporuka u cilju prevencije, smanjenja i otklanjanja nasilja među vršnjacima. U istraživanju se pošlo od pretpostavke da je nasilje među vršnjacima prisutno u školama u različitim oblicima i da su s tim u vezi programi prevencije nasilja među djecom neophodni. U okviru kvantitativnog dijela istraživanja anketirano je ukupno 1788 učenika/ca¹ uzrasta od petog do osmog razreda i 50 školskih pedagoga/ica. U okviru kvalitativnog dijela istraživanja organizovano je pet fokus grupa u općinama Tuzlanskog kantona s ciljem verifikacije i pojašnjenja

¹ Rodno osjetljiv jezik se podrazumijeva, ali zbog mogućnosti odvlačenja pažnje čitaoca u nastavku neće biti korišten

određenih teza u kvantitativnom dijelu istraživanja tokom kojih je intervjuisano 37 roditelja, nastavnika i pedagoga.

Istraživanje ne bi bilo moguće kvalitetno provesti bez pomoći i podrške drugih institucija i organizacija. Prije svega, značaj projekta su prepoznala nadležna resorna ministarstva Tuzlanskog kantona i Republike Srpske i dala saglasnost za provođenje istraživanja u školama. Uspješnom anketiranju u velikoj mjeri je doprinijela podrška od strane direktora, pedagoga i nastavnog osoblja osnovnih škola u kojima je obavljeno istraživanje² i zalaganje analitičara iz partnerskih organizacija. Posebnu zahvalnost dugujemo analitičarima-članovima UVŠR TK koji su se dobrovoljno priključili i na volonterskoj osnovi doprinijeli realizaciji istraživanja.³ Sa stručnog aspekta cjelokupni proces nesebično su podržali Ministarstvo obrazovanja nauke, kulture i sporta TK i Pedagoški zavod TK.

Istraživanje je provedeno s ciljem uočavanja osnovnih aspekata problema i pojava oblika nasilja među djecom u osnovnim školama a rezultati su osnova za realizaciju narednih projektnih aktivnosti. Naime, preporuke i smjernice dobijene tokom istraživanja ugrađene su u Program mjera za prevenciju i suzbijanje pojava oblika nasilja među djecom u osnovnim školama koji je sačinila radna grupa sastavljena od predstavnika Pedagoškog zavoda TK, Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK, Udruženja Vijeća škola i roditelja TK i Udruženja Vesta. Aktivnosti iz ovog Programa će biti implementirane u pet pilot škola s područja TK a sam Program će biti ponuđen resornom kantonalnom ministarstvu s ciljem uvrštavanja u nastavni plan i program osnovnih škola u TK.

Nakon primjene u Tuzlanskom kantonu Metodologija istraživanja i Program mjera za prevenciju i suzbijanje pojava oblika nasilja među djecom bit će proslijeđeni nadležnim resornim ministarstvima na nivou Bosne i Hercegovine s ciljem iniciranja procesa primjene u cijeloj zemlji.

U ovoj publikaciji dat je pregled metodologije i rezultata provedenog istraživanja. Nadamo se da će aktivnosti Udruženja Vesta i partnerskih organizacija realizovane u okviru projekta „Kampanja za prevenciju i suzbijanje pojava oblika nasilja među djecom“ poslužiti kao pozitivan primjer i biti prepoznate kao jedna od mogućnosti za rješavanje problema nasilja među djecom. Prevencija je najbolji lijek!

Marijana Ivaković
Koordinatorica projekta

² Spisak škola u kojima je obavljeno istraživanje je u prilogu

³ Spisak analitičara/ki koji su učestvovali u realizaciji istraživanja je u prilogu

PREDGOVORI

1. UVOD U PROBLEM NASILJA MEĐU DJECOM

Nasilništvo među djecom nesumnjivo je vrlo stara pojava. činjenica da neka djeca bivaju često i sistematski uznemiravana i napadana od strane ostale djece opisana je u mnogim književnim djelima, a i većina odraslih ima lična iskustva o tome iz svojih školskih dana. škola je institucija u kojoj djeca provode sve više vremena i uz obrazovnu funkciju, ona ima i odgojnu, ali isto tako i funkciju prenošenja društveno poželjnih vrijednosti. Budući da se u školi okuplja veći broj djece, ona je nerijetko i poprište vršnjačkog nasilja.

Nasilništvo ili viktimizacija određuje se na sljedeći općenit način: učenik je zlostavljan ili viktimiziran kada je opetovano i trajno izložen negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika (Olweus,1998.:19).

Namjerno zlostavljanje jednog djeteta od strane drugog djeteta ili grupe djece može uključivati različita ponašanja:

- *verbalno*: dobacivanje, izrugivanje, omalovažavanje, prijetnje
- *socijalno*: izbjegavanje, ignorisanje, isključivanje iz aktivnosti, ogovaranje i širenje zlobnih tračeva
- *psihološko*: oštećivanje imovine, krađa i bacanje stvari, prijeteći pogledi, praćenje
- *fizičko*: guranje, rušenje, udarci, i sl.

1. 1. Četiri karakteristike nasilništva

Nasilništvo je svjesna, željena i namjerna neprijateljska aktivnost čija je svrha povrijediti, izazvati strah kroz prijetnje ili daljnju agresiju i stvoriti zastrašenost. Iako nasilje može izgledati kao haotičan proces, ono uvijek u sebi sadržava četiri osnovna elementa (Coloroso, 2004.:32):

1. Nesrazmjer moći - nasilnik može biti stariji, jači, popularniji, bogatiji, itd. I sam broj djece koja združeno zlostavljaju može prouzročiti ovaj nesrazmjer moći. Iz ovog proizilazi da nasilništvo ne uključuje konflikt između dva djeteta podjednake stepena moći.
2. Namjera povređivanja - nasilnik želi nanijeti emocionalnu ili fizičku bol, očekuje da će njegovi postupci boljeti i uživa u promatranju patnje. O nasilju se ne radi ako do povrede dođe slučajno kao što je npr. slučajno podmetnuta noga s izvinjenjem ili nenamjerno isključivanje. Nasilje podrazumijeva želju za povređivanjem druge osobe.
3. Prijetnja daljnjom agresijom - i nasilnik i žrtva znaju da će se nasilničko ponašanje vjerojatno ponoviti. Nasilništvo nije jednokratni događaj.
4. Prestravljenost – javlja se kao rezultat sistemskog nasilja koje se koristi da bi se zastrašilo druge i održala dominacija. Strah koji se javlja kod djece koja su meta nasilja nije samo sredstvo za postizanje cilja, ona je sam cilj. Nakon što se stvori prestravljenost, nasilnik se može ponašati slobodno, bez straha od okrivljavanja ili odmazde. žrtva postaje toliko bespomoćna da je vrlo malo vjerojatno da će uzvratiti ili reći nekome za nasilništvo.

1.2. Karakteristike nasilne djece

Postoje brojni razlozi zbog kojih neka djeca koriste svoje sposobnosti i talente za zlostavljanje druge djece. Niti jedan faktor ne otkriva cjelokupnu sliku. Nasilnici se ne rađaju kao nasilnici. Urođeni temperament je samo jedan od faktora, ali tu su i uticaji okoline kao što je: porodična atmosfera, školski život, zajednica i kultura (uključujući medije), koji dopuštaju ili potiču takvo ponašanje. Jedina stvar koju sa sigurnošću znamo jeste da nasilnici uče kako to postati. Iako se razlikuju po načinima i metodama nasilništva, svi nasilnici imaju neke zajedničke crte:

- vole dominirati nad drugima
- vole iskoristavati druge kako bi dobili ono što žele
- teško im je sagledati situaciju iz perspektive druge osobe
- zaokupljeni su isključivo svojim željama i zadovoljstvom te ne mare za potrebe, prava i osjećaje drugih
- skloni su ozljeđivanju druge djece kad roditelji ili druge odrasle osobe nisu u blizini
- projiciraju svoje vlastite neadekvatnosti na svoje mete kroz okrivljavanje, kritiku i lažne optužbe
- odbijaju preuzeti odgovornost za svoje ponašanje
- nedostaje im uvid, tj. sposobnost predviđanja i shvatanja kratkoročnih, dugoročnih i mogućih nenamjernih posljedica njihovog trenutnog ponašanja
- gladni su pažnje

Nasilništvo nije vezano uz ljutnju i konflikt, makar mnogi pomisle upravo na to, nego je više vezano uz prezir. Prezir je snažan osjećaj antipatije prema nekome koga smatramo bezvrijednim, inferiornim ili nevrijednim poštovanja. Prezir nosi sa sobom tri očite psihološke prednosti koje omogućavaju djeci da povrijede drugo ljudsko biće, a da pritom ne osjećaju empatiju, saosjećanje ili stid. Prezir uključuje:

- osjećaj da se ima pravo na nasilje i pravo da se kontroliše, dominira i osvaja ili na neki drugi način zlostavlja drugo ljudsko biće.
- netolerantnost prema različitostima - različito je izjednačeno s inferiornim i zbog toga neko ko je različit nije vrijedan i ne zaslužuje poštovanje.
- sloboda isključivanja - spremnost da izbace, izoliraju ili segregiraju osobu za koju se čini da nije vrijedna pažnje i poštovanja.

Drugim riječima, nasilništvo je arogancija na djelu. Djeca koja se nasilnički ponašaju izgledaju superiorno, što je često maska kojom prikrivaju bol i osjećaj neprilagođenosti. Ona racionaliziraju da im njihova tobožnja superiornost daje pravo da povrijede nekoga prema kome osjećaju prezir, no u realnosti to je samo izgovor kako bi se osjećali bolje kroz omalovažavanje drugog.

1.3. Karakteristike žrtve

Kao i nasilnici, djeca žrtve imaju različite karakteristike: neki su mali, neki veliki, neki zgodni, neki pametni, neki manje pametni, neki su popularni, a neke skoro niko ne voli. Jedina stvar koja je zajednička svoj djeci žrtvama jest da su ih nasilnici odabrali. Svako od njih je bio izdvojen kao objekt prezira i stoga postao primatelj verbalne, fizičke ili relacijske agresije (agresije u odnosima), iz jednostavnog razloga što je drugačiji na neki način. Kada nasilnik osjeća da može nekoga poniziti da bi se on sam osjećao superiorno (ili potvrdio svoj superiorni status), nije mu teško naći izgovor za nalaženje žrtve nasilja. Mete mogu biti gotovo svi:

- dijete koje je novo u naselju
- najmlađe dijete u školi koje je zbog toga i najmanje, ponekad uplašeno ili nesigurno
- traumatizirano dijete koje je već povrijeđeno ranijom traumom, ekstremno osjetljivo, izbjegava vršnjake da bi izbjeglo bol i koje teško traži pomoć
- submisivno dijete, tjeskobno, niskog samopouzdanja i lako povodljivo te koje je spremno da udovoljava ili umiruje druge
- siromašna ili bogata djeca
- sramežljivo, rezervirano, tiho ili skromno, osjetljivo dijete
- pametno, bistro ili talentirano dijete je meta jer se ističe, drugačije je
- debelo ili mršavo dijete, visoko ili nisko
- dijete s fizičkim ili psihičkim poteškoćama

Uz sve karakteristike zbog kojih jedno dijete može postati žrtva, vrlo je bitno naznačiti da su neke žrtve i nasilnici vrlo dobro skriveni od posmatrača (učitelja, roditelja, stručnjaka) te je tada vrlo teško prekinuti krug nasilja. Isto tako, nerealno je očekivati da dijete žrtva samo otkrije da je zlostavljano, jer ima uključene mehanizme odbrane ega, jer osjeća stid, boji se osvete, misli da mu niko ne može ili ne želi pomoći, te smatra da je »cinkanje« nešto loše.

2. PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA

Iako nasilje među vršnjacima nije nova pojava o njoj se malo govori u našoj pedagoškoj (a i psihološkoj i sociološkoj) literaturi i izučava u okviru nastavničkog studija i stručnog usavršavanja prosvjetnih radnika. Zbog toga su nastavnici slabo pripremljeni za rješavanje problema nasilja u školi. Posljedica toga je da nasilje nad djecom, a pod tim ubrajamo i međuvršnjačko nasilje, iako rastući problem, najčešće ostaje skriveno.

Namjera je bila istražiti porast nasilja među vršnjacima u osnovnim školama što je posljedica trenutnog stanja u društvu ali i nepostojanja adekvatnih programa i mjera za njegovo suzbijanje i prevenciju u nastavnim planovima i programima škola. Predmet istraživanja je ispitati prisutnost nasilja među vršnjacima, pojavne oblike, učestalost nasilja među vršnjacima u osnovnim školama, obim nasilja koji se dešava u školama, te informiranost i znanje koje učenici imaju o ovom problemu. S tim u vezi definirani su sljedeći ciljevi istraživanja:

1. Istražiti problem i pojavne oblike nasilja među djecom u osnovnim školama Tuzlanskog kantona i općina/ština Travnik, Bijeljina i Srebrenica
2. Definirati preporuke u cilju prevencije, smanjenja i otklanjanja nasilja među djecom.

2.1. Zadaci istraživanja

U odnosu na problem i cilj istraživanja definirani su sljedeći zadaci:

1. Ispitati informisanost učenika o problemima nasilja među djecom
2. Istražiti raširenost pojava oblika nasilja među djecom od V do VIII razreda u 52 osnovne škole u Tuzlanskom kantonu, Bjeljini, Srebrenici i Travniku
3. Ispitati koji se oblici nasilja susreću među vršnjacima
4. Utvrditi koji učenici u školi vrše nasilje nad vršnjacima
5. Ispitati reakcije učenika kada je u pitanju nasilje među vršnjacima
6. Ispitati kome se učenici obraćaju za pomoć
7. Ispitati kako posmatrači reaguju kad se vrši nasilje
8. Istražiti i definisati načine i mehanizme za zaštitu djece žrtava nasilja i djece koja pokazuju nasilno ponašanje
9. Potvrditi evidentiranu potrebu za integrisanje Programa mjera za prevenciju i suzbijanje nasilja među djecom u nastavni plan i program za osnovne škole na području Tuzlanskog kantona. U skladu s tim ponuditi prijedloge u cilju prevencije, smanjenja i otklanjanja nasilja među vršnjacima.

2.2. Hipoteze istraživanja

Na osnovu problema i cilja istraživanja postavljena je sljedeća hipoteza:

H1 – Pretpostavlja se da je nasilje među vršnjacima prisutno u osnovnim školama u različitim oblicima.

Na osnovu postavljene hipoteze definisane su slijedeće podhipoteze:

1. Pretpostavlja se da su učenici informisani o pojavnim oblicima nasilja u školi
2. Pretpostavlja se da je evidentna raširenost pojava oblika vršnjačkog nasilja u osnovnim školama
3. Pretpostavlja se da u školama postoje različiti oblici nasilja među vršnjacima
4. Pretpostavlja se da nasilje nad drugim učenicima u školi vrše vršnjaci
5. Pretpostavlja se da žrtve nasilja trpe i ne uzvraćaju nasilnicima za doživljen nasilje
6. Pretpostavlja se da se učenici za pomoć obraćaju nastavnicima i roditeljima
7. Pretpostavlja se da posmatrači sprečavaju nasilje nad žrtvama
8. Pretpostavlja se da u školama ne postoje jedinstveni mehanizmi za zaštitu žrtava nasilja i djece koja pokazuju nasilno ponašanje
9. Pretpostavlja se da u školama ne postoje programi mjera za prevenciju i suzbijanje nasilja među djecom

3. METODE RADA

3.1. Uzorak ispitanika

Planirani uzorak ispitanika ovog istraživanja činili su učenici oba spola od petog do osmog razreda, pedagozi, nastavnici i roditelji iz 52 osnovne škole i to 43 s područja Tuzlanskog kantona i po tri s područja općina/ština Travnik, Srebrenica i Biljevlina. Uzorak je odabran metodom prigodnog uzimanja uzorka, gdje su radi dubinskog shvatanja i rasvjetljavanja problema, odabrani ispitanici za koje se smatralo da će dati najbolji doprinos rasvjetljavanju navedenog problema istraživanja.

3.2. Istraživačke metode i tehnike

Pri realizaciji istraživanja korištene su:

- survey metoda
- metoda teorijske analize
- metoda proučavanja pedagoške dokumentacije.

Da bi se došlo do konkretnih podataka koji su bitni za ovaj istraživački rad korištene su slijedeće tehnike istraživanja:

- anketa
- intervju.

3.3. Mjerni instrumenti

Za potrebe istraživanja konstruisana su tri instrumenta:

Upitnik za učenike ima 27 pitanja koja tretiraju informisanost mladih o vršnjačkom nasilju, prisutnost nasilja u osnovnoj školi, oblike nasilja, lična iskustva ispitanika kada je u pitanju nasilje među mladima, ko su najčešći nasilnici u školama te prijedloge za način rješavanja problema nasilja među mladima. Upitnik predstavlja kombinaciju pitanja zatvorenog (21) i otvorenog (6) tipa.

Upitnik za pedagoge ima 23 pitanja koja tretiraju informisanost stručne službe škole, prvenstveno pedagoga o vršnjačkom nasilju, prisutnost i pojavne oblike nasilja u školi, vlastita iskustva ispitanika kada je u pitanju savjetodavni rad s djecom, postojanje programa prevencije, ko su najčešći nasilnici u školama te prijedloge načina rješavanja problema nasilja među mladima. I u ovom upitniku su korištena pitanja zatvorenog (15) i otvorenog tipa (8).

Fokus grupe za roditelje, nastavno osoblje i pedagoge su pripremljene sa ciljem verifikacije i pojašnjenja podataka prikupljenih anketiranjem.

3.4. Organizacija i tok istraživanja

Istraživanje o zastupljenosti pojava oblika nasilja među djecom u osnovnim školama sa područja Tuzlanskog kantona, Travnika, Srebrenice i Bijeljine, provedeno je tokom aprila i maja 2008. godine. Nakon izrade instrumenata, izvršene su pripreme u školama koje su izabrane za proces istraživanja. U posjeti školama obavljen je razgovor sa direktorima i pedagozima, dogovoren je način i vrijeme anketiranja te osigurana njihova podrška u provođenju. Anketiranje učenika i pedagoga u školama je realizovalo 20 obučanih analitičara iz Udruženja Vesta i partnerskih organizacija. Anketiranje učenika/ca je obavljeno u terminu jednog nastavnog časa uz prisustvo i podršku zaduženog analitičara i školskog pedagoga. S ciljem osiguravanja iskrenosti odgovora anketiranje je bilo anonimno.

Drugi dio istraživanja, intervjuisanje učesnika fokus grupa, proveden je tokom juna 2008. godine. Učesnici fokus grupa (maksimalno osam) su okupljeni u prostorijama osnovnih škola (OŠ "Simin Han", OŠ "Đurđevik", OŠ "Kalesija", OŠ "Safvet beg Bašagić" Gradačac i Druga osnovna škola Srebrenik) u dogovorenim terminima a intervjui su trajali u prosjeku oko 90 minuta.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Pri analizi rezultata istraživanja upoređeni su podaci dobijeni anketiranjem učenika i anketiranjem pedagoga te potkrijepljeni stavovima iz intervjua sa roditeljima, nastavnicima i pedagogima tokom fokus grupa. Testiranje značajnosti razlika obavljeno je putem X^2 (Hi kvadrat) testa, a podaci iz intervjua u fokus grupama su predstavljeni deskriptivno.

4.1 Uzorak ispitanika

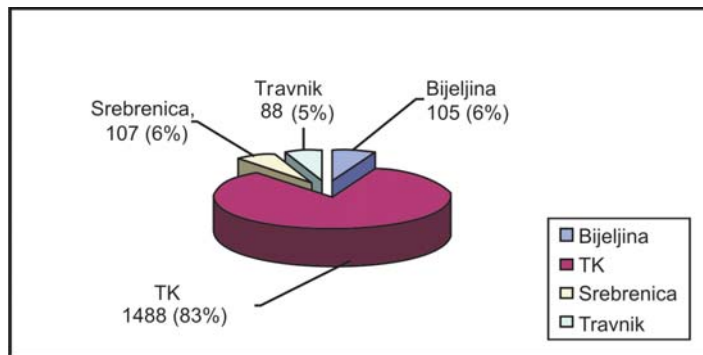
Istraživanje je provedeno na uzorku sastavljenom od učenika, pedagoga, nastavnika i roditelja iz 51 osnovne škole sa područja Tuzlanskog kantona i općina/ština Travnik, Srebrenica i Bijeljina. Odabir škola za provođenje istraživanja u Tuzlanskom kantonu izvršen je u saradnji sa Ministarstvom obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK, Pedagoškim zavodom TK i Odjelom za obrazovanje RU OSCE Tuzla. Škole s područja općina/ština Travnik, Srebrenica i Bijeljina su predložene od strane partnerskih organizacija nakon konsultacija sa nadležnim institucijama. U tabeli 1. dat je prikaz broja škola iz navedenih područja u kojima je provedeno istraživanje.

Područje	Broj škola
Tuzlanski kanton	43
Srebrenica	2
Bijeljina	3
Travnik	3

Tabela 1.

Broj škola koje su učestovale u istraživanju

U istraživanju je učestovalo 1788 učenika/ce uzrasta od petog do osmog razreda u školama Tuzlanskog kantona, Bijeljine, Srebrenice i Travnika. Za potrebe anketiranja u svakoj školi je odabrano ogledno odjeljenje od 35 učenika/ca, a pored spolne zastupljenosti pri odabiru uzorka vodilo se računa i o uspjehu u učenju, pripadnosti manjinskim i marginaliziranim grupama te zastupljenosti područnih škola. Brojčana zastupljenost učenika prikazana je u grafikonu 1. a struktura uzorka učenika prema razredima i spolu prikazana je u tabeli 2.

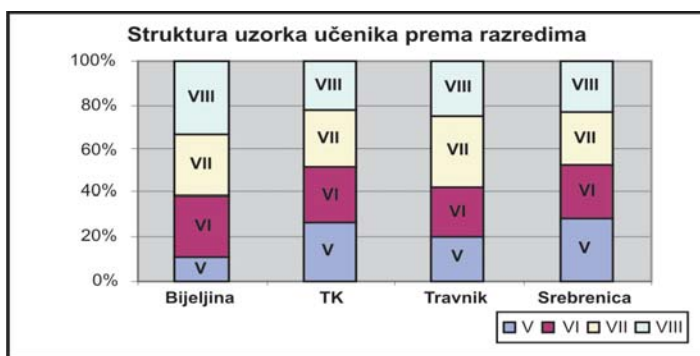
Grafikon 1.

Brojčana struktura uzorka učenika

Područje	V	VI	VII	VIII	M	Ž	Ukupno
Tuzlanski kanton	390	375	390	333	53	54	1488
Bijeljina	11	30	29	35	51	54	105
Travnik	18	19	29	22	756	732	88
Srebrenica	30	26	26	25	45	43	107
Ukupno	449	450	474	415	905	883	1788

Tabela 2. Struktura učenika prema spolu i razredu

S obzirom da uzorak učenika prema navedenim kriterijima (spol i razred) nije ujednačen neophodno je bilo testirati značajnost ovih razlika. Prvo je izračunat hi kvadrat test prema kriteriju različitih razreda. Izračunati $\chi^2 = 3,95$ pri nivou sigurnosti od 0.01 i stupnju slobode 3 je manji što znači da ne postoji statistički značajna razlika te da se ovaj uzorak može koristiti kao ujednačen i validan za interpretaciju dobivenih rezultata. Testirana je takođe značajnost razlike među ispitanicima prema spolu. Dobijeni $\chi^2 = 0,27$ je niži od granične vrijednosti pri nivou sigurnosti 0,01 i stupnju slobode 1, što znači da ne postoji statistički značajna razlika i da se dobijeni rezultati mogu smatrati validnim.

Grafikon 2.

Procentualna zastupljenost učenika/ca prema razredima

U okviru kvantitativnog dijela istraživanja anketirano je i 50 pedagoga/ica iz osnovnih škola u kojima je provedeno istraživanje.

Drugi dio istraživanja proveden je metodom intervjuiranja u fokus grupama. Organizovano je pet fokus grupa koje su obuhvatile učesnike s područja općina Živinice, Gradačac, Kalesija, Srebrenik i Tuzla odabrane metodom slučajnog uzorka. U intervjuima je učestvovalo 37 ispitanika koje su činili: nastavno osoblje, pedagozi i roditelji. U tabeli 3. je prikazana struktura učesnika fokus grupa.

Ispitanici	Broj/frekvencija
Roditelji	13
Nastavnici	13
Pedagozi	11

Tabela 3.

Struktura učesnika/ca fokus grupa

4.2. Informisanost učenika o vršnjačkom nasilju u školi

Prvi korak u istraživanju bio je sagledavanje percepcije ispitanika o problemu nasilja među djecom u svakodnevnom životu. U okviru prve podhipoteze ispitan je stepen informisanosti učenika o problemu vršnjačkog nasilja i izvori informacija. Sumirani podaci pokazuju da je 63% anketiranih učenika informisano o vršnjačkom nasilju, a 9% njih nije informisano o ovom problemu. S druge strane, 70% pedagoga smatra da su učenici informisani o problemu vršnjačkog nasilja, a 30% njih smatra da su učenici malo informisani o ovom problemu. Iz tabele 4. se može vidjeti razlika u mišljenjima između učenika i pedagoga o pitanju informisanosti učenika o problemu vršnjačkog nasilja.

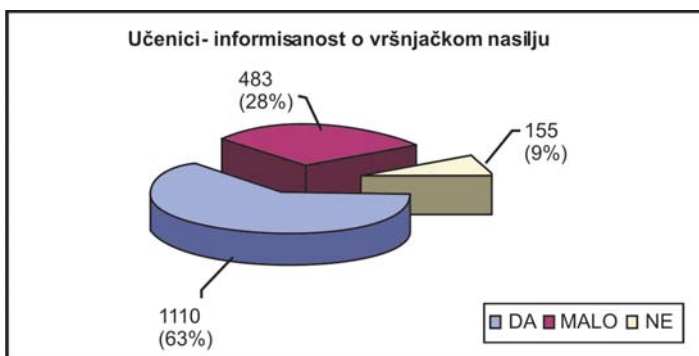
U cilju testiranja značaja ovih odgovora izračunat je $X^2 = 4,85$ koji na nivou sigurnosti od 0,05 i 0,01 i stupnju slobode 2 nije veći od granične vrijednosti odnosno rezultati nisu statistički značajni.

	DA	MALO	NE
Učenici	1110	483	155
Pedagozi	35	15	0

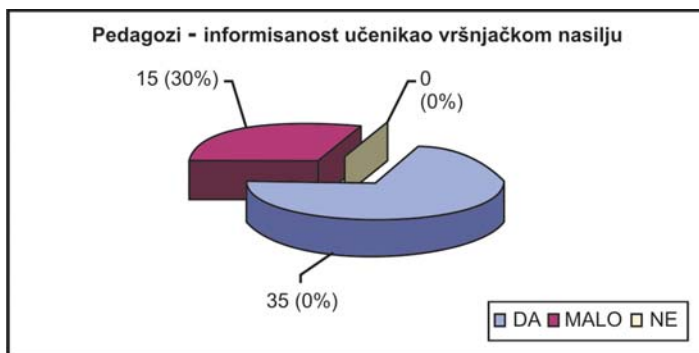
Tabela 4.

Informisanost učenika o vršnjačkom nasilju sa aspekta učenika i pedagoga

Odnos između odgovora učenika i odgovora pedagoga prikazan je na grafikonima 3 i 4.

Grafikon 3

Grafikon 4

Rezultati pokazuju da postoji mala nedosljednost između mišljenja učenika i pedagoga kada je u pitanju neinformisanost učenika o ovom problemu, što je dobar pokazatelj pedagoga o potrebi

stalnog informisanja učenika. Pedagozi smatraju da su svi učenici informisani o vršnjačkom nasilju dok 9% učenika iz uzorka smatraju da nisu. Iako je veliki procenat informisanih učenika, procenat onih koji su malo ili nikako informisani je indikator koji upućuje na potrebu konkretnih akcija. Intervjui u fokus grupama govore suprotno:

"Učenici su, prema mišljenju učesnika, malo upoznati s problemom i posljedicama vršnjačkog nasilja." (intervju u OŠ "Đurđevik", OŠ "Kalesija", "Prva OŠ "Srebrenik, "Savet beg Bašagić", OŠ "Simin Han");

"Zajednički stav je da se o ovom problemu inače malo govori, da roditelji a i veliki broj nastavnika nisu upoznati sa ovim problemom a posebno ne sa mogućnostima djelovanja na prevazilaženju." (zbirni rezultati svih intervjuja u fokus grupama)

Navedeni dijelovi iz intervjua govore u prilog činjenici da učenici ali i roditelji, nastavnici te šira društvena zajednica nisu dovoljno upoznati i informisani o problemu vršnjačkog nasilja. Daljim istraživanjem pitanja informisanosti došlo se do podataka o izvorima informacija za učenike kada je ovaj problem u pitanju.

Ispitanici/izvor	Razrednik	Pedagog	Mediji	Ostali	Bez odgovora
Učenici	566	270	575	508	11
Pedagozi	37	36	23	17	0
Ukupno	603	306	598	525	11

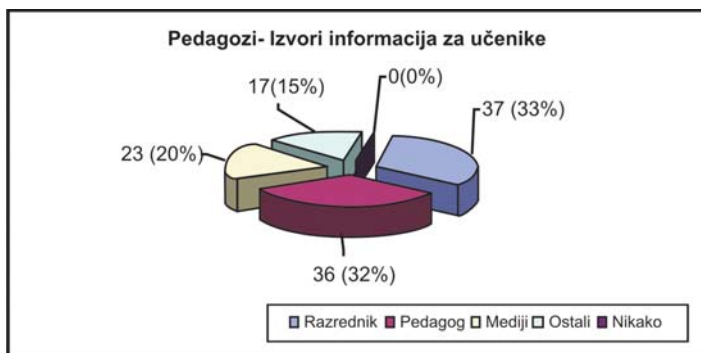
Tabela 5. Izvori informacija za učenike o vršnjačkom nasilju

Rezultati govore da su za 30% učenika mediji najčešći izvor informacija o ovom problemu a za 29% učenika to su razrednici. Mišljenje pedagoga se malo razlikuje od mišljenja učenika, jer smatraju da učenici u najvećem obimu informacije dobivaju od razrednika (33%), zatim od pedagoga (32%) a tek na trećem mjestu su mediji (20%). Učenici su sa najnižim procentom (14%) označavali pedagoge kao izvore informacija. Slična situacija je sa «ostalima» pod koje su učenici naznačavali roditelje i drugove/dругarice s tim da prema odgovorima učenika više informacija dobijaju od drugova/dругarica nego od roditelja. Rezultati su grafički prikazani u grafikonima 5. i 6. Nalazi u fokus grupama su sljedeći:

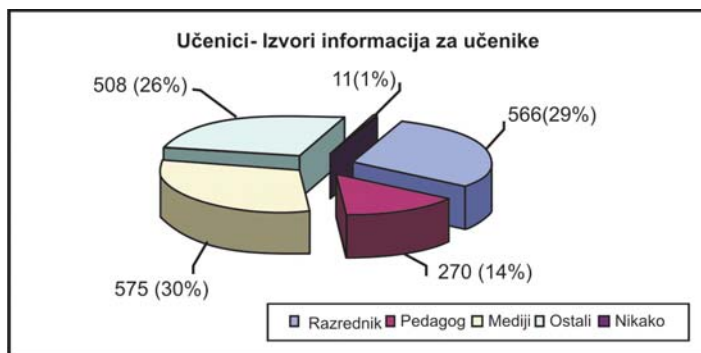
"...učenici se uglavnom upoznaju putem medija i ne prepoznaju oblike nasilja" (intervju OŠ "Đurđevik", OŠ "Kalesija", "Prva OŠ Srebrenik")

"... Pedagozi i nastavnici nastoje na časovima odjeljenske zajednice razgovarati o ovoj temi dok se u porodici veoma malo govori o ovom problemu." (intervju u OŠ "Đurđevik").

Izračunati $X^2 = 32,35$ za izvore informacija za učenike pri stupnju slobode od 4 i nivou sigurnosti od 0,01 je veći od granične vrijednosti što znači da su rezultati statistički značajni i da postoji nesklad između odgovora učenika i pedagoga.

Grafikon 5.

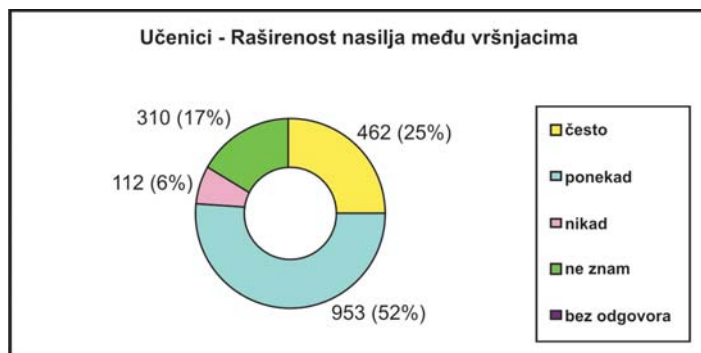

Grafikon 6.

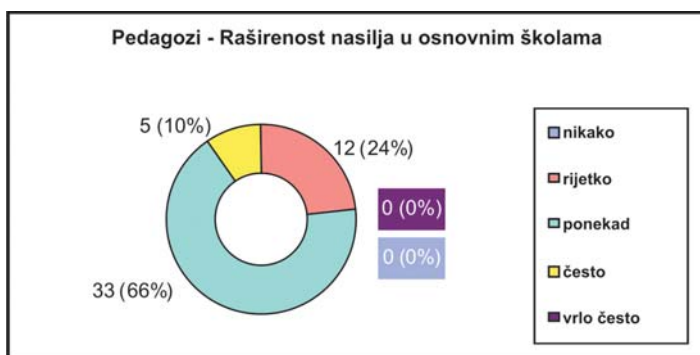
Na osnovu rezultata može se zaključiti da je prva podhipoteza potvrđena, s tim da se pažnja treba posvetiti opsežnom informisanju učenika i načinu plasiranja informacija. Preporuke u ovom aspektu problema odnose se na uspostavljanje adekvatnih puteva širenja informacija koje bi trebale doprijeti do svakog učenika, dati svima priliku da učestvuju u aktivnostima i poticati učenike da prenose drugima vlastita iskustva i znanja.

4.3. Raširenost pojavnih oblika nasilja u osnovnim školama

S ciljem sagledavanja stanja u pogledu oblika ispoljavanja nasilja među djecom u osnovnim školama u upitnicima za učenike i pedagoge su predviđena pitanja koja tretiraju ovaj segment problema. Upoređeni su odgovori učenika i odgovori pedagoga/ica a pregled rezultata je na grafikonima 7. i 8.

Grafikon 7.

Grafikon 8.

Očigledna je razlika u mišljenjima između pedagoga i učenika. Procentualno, 25% učenika smatra da se nasilje među vršnjacima u školama dešava često dok pedagozi to izjavljuju u 10% odgovora. Približno je mišljenje kada je u pitanju odgovor "ponekad", učenici su ga naveli u 52% a pedagozi u 66% slučajeva. 52% odgovora učenika da se nasilje u školi dešava «nekad» spojeno sa odgovorom «često» daje veliki postotak prisutnosti nasilja među vršnjacima (77%). Za ove odgovore nije računata statistička značajnost jer su ponuđeni odgovori u pitanjima za učenike i pedagoge djelomično različiti i ne bi dali pravu sliku stanja u školama. Ovaj podatak je potvrđen i tokom fokus grupa.

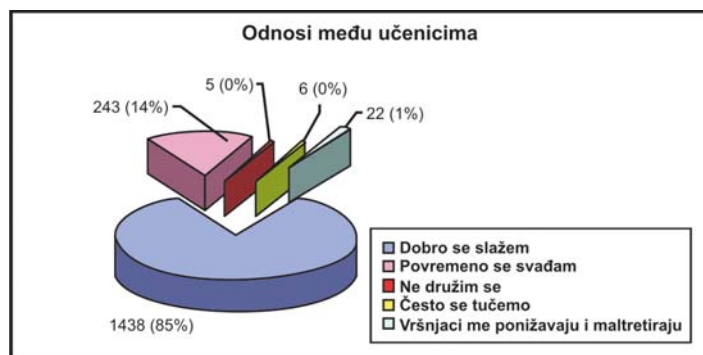
"Opšti dojam je da je vršnjačko nasilje u porastu u školama te da se ispoljava na vrlo grube i uvredljive načine koji nisu svojstveni djeci tog uzrasta." (intervju u OŠ "Kalesija", OŠ "Simin Han");

"Vršnjačko nasilje u osnovnim školama na području ovih opština nije izraženo u grubim oblicima. Problem predstavljaju učenici srednjih škola koji vrše nasilje nad učenicima osnovnih" (intervju u OŠ "Đurđevik" Živinice);

"Vršnjačko nasilje je u porastu u školama, ali u manjim sredinama te prigradskim i seoskim školama nije toliko izraženo." (intervju u OŠ "Safvet beg Bašagić");

"Nasilja u školi je uvijek bilo i vjerovatno će i biti, međutim zabrinjava evidentan porast i oblici u kojima se ispoljava." (intervju u "Prva OŠ "Srebrenik").

Da bi se dodatno potvrdili ovi rezultati učenicima je postavljeno pitanje o međusobnim odnosima sa vršnjacima. Odgovori učenika dali su rezultate prikazane u grafikonu 9.

Grafikon 9.

Prikaz odnosa među vršnjacima u osnovnim školama

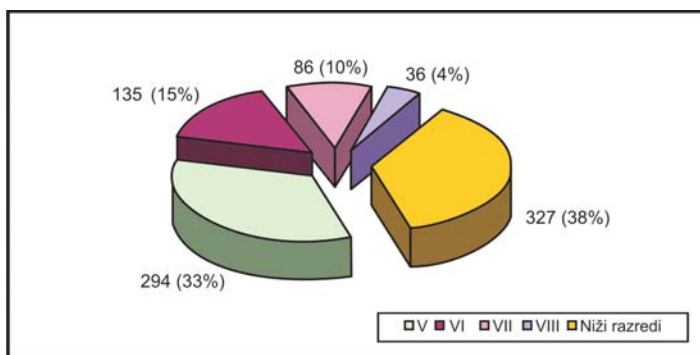
Upoređivanjem rezultata iz grafikona 9. i grafikona 7. uočena je nedosljednost jer su se učenici u 85% slučajeva izjašnjavali da se dobro slažu sa vršnjacima a u 14% slučajeva se povremeno svađaju što nije u skladu sa odgovorima vezanim za raširenost nasilja. Izračunati hi - kvadrat test $X^2 = 4492,06$ za odgovore koji ispituju međusobne odnose između učenika, pri stupnju slobode od 4 i nivou sigurnosti od 0,01 pokazuje da su rezultati statistički značajni i da ih ne možemo smatrati pravom slikom stanja u pogledu ovog pitanja.

Ispitana je također i dob u kojoj učenici prvi put doživljavaju nasilje od vršnjaka, a rezultati su prikazani u tabeli 6.

	V	VI	VII	VIII	Niži razredi
TK	235	110	66	26	223
Srebrenica	9	7	4	6	77
Travnik	37	9	12	1	0
Bijeljina	13	9	4	3	27
Ukupno	294	135	86	36	327

Tabela 6.

Dob u kojoj učenici prvi put doživljavaju nasilje od drugih učenika

Grafikon 10.

Uzrast u kojem učenici prvi put dožive nasilje od vršnjaka

Rezultati su pokazali da se nasilje među vršnjacima prvi put javlja u nižim razredima (38%), zatim u V razredu (33%), a najmanje u VII razredu (4%). Ovi indikatori ukazuju na važnosti preventivnog djelovanja od samog početka školovanja djece. Zabrinjavajuće je da se pojavni oblici nasilja sve više javljaju u najranijem školskom uzrastu, što je potvrđeno i tokom intervjua:

"Kao posebno zabrinjavajuće istakli su fizičko nasilje prisutno kod djece u prvom razredu osnovne škole (grubi udarci, šutanje nogama, lomovi, velike povrede),..."(intervju u OŠ "Safvet beg Bašagić", Gradačac).

Razlozi se mogu tražiti u velikoj izloženosti djece nasilju putem medija, u krugu porodice, pa i sadržaja namijenjenih djeci koji su sve češće preplavljeni nasiljem (crtani filmovi, kompjuterske igrice...).

"Uglavnom se upoznaju putem medija i ne prepoznaju oblike nasilja." (Intervju u OŠ "Đurđevik").

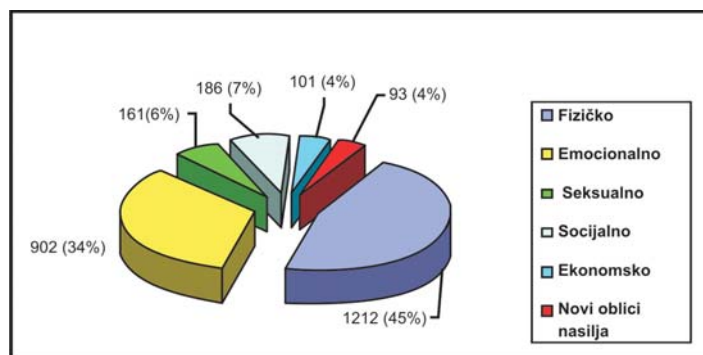
"Prisutni su se složili da je nasilje „cool“ i da je klima u okruženju takva da podržava nasilje, nasilnike i kriminalce. Uzor djeci su kriminalci. (Intervju u "Prvoj OŠ " Srebrenik).

Izračunati $X^2 = 376,45$ za pitanje kada su ispitanici prvi put doživjeli nasilje, pri stupnju slobode od 4 i nivou sigurnosti od 0,01 je veći od granične vrijednosti što govori da su rezultati statistički značajni. Jedan od razloga može biti da odgovor na ovo pitanje nije dalo 910 ili 51% učenika/ca. Može se zaključiti da pojavni oblici nasilja među vršnjacima postoje te da je važna rana detekcija pojavnih oblika nasilja među djecom i sistematski odgojni rad sa svim učenicima u okviru svakog predmeta.

4.4. Zastupljenost prema oblicima nasilja među djecom

Analiza dobijenih rezultata upućuje na prisutnost različitih oblika nasilja među vršnjacima:

- fizičko nasilje (45%),
- emocionalno nasilje (34%)
- socijalno nasilje (7%)
- seksualno nasilje (6%)
- ekonomsko nasilje (4%)
- novi oblici nasilja (4%).

Grafikon 11.

Prisutnost pojedinih vrsta nasilja među vršnjacima u osnovnim školama

Upoređivanje ovih rezultata sa rezultatima iz pilot istraživanja koje je Udruženje "Vijeća škola i roditelja" (UVŠR) TK uradilo 2006. godine u školama s područja Tuzlanskog kantona pokazuje da se stanje nije promijenilo. Zastupljenost različitih oblika nasilja među djecom prema pilot istraživanju UVŠR bila je:

- fizičko nasilje (46%)
- emocionalno (36%)
- socijalno (12%),
- razni oblici iznuđivanja (7%)
- seksualno nasilje (2%).

Prilikom anketiranja učenici/e su kao načine ispoljavanja pojedinih vrsta nasilja navodili:

Fizičko nasilje: tuča, maltretiranje, udaranje, postavljanje kuke, guranje, štipanje, čupanje za kosu, udarac "gdje ne treba", šamaranje, izmicanje stolice ...

Emocionalno nasilje: vrijeđanje, ruže riječi, ružne psovke, ponižavanje, svađanje, ogovaranje, verbalne prepirke, dobacivanje, ismijavanje, ruganje, davanje raznih nadimaka, tužakanje, komentarisanje izgleda, zadirkivanje, ucjena, prijetnje ...

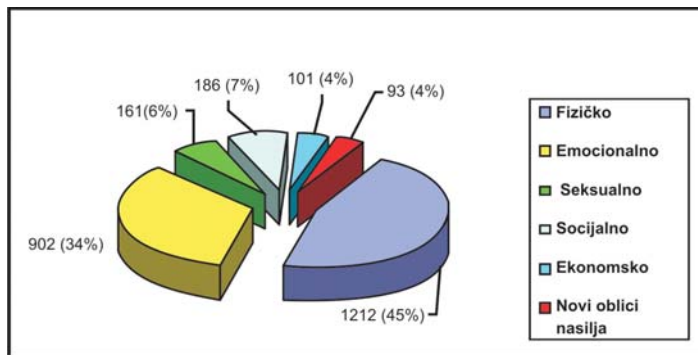
Socijalno nasilje: odbacivanje, isključivanje iz igre, "neke djevojčice hoće da budu glavne, da svima naređuju"; "ne vole me zato što nisam popularna"; "više puta se osećam usamljeno, imam osećaj da me niko ne voli"...

Ekonomsko nasilje: krađa, uzimanje stvari, krađa džeparca, iznuđivanja novca, uništavanje imovine ...

Seksualno nasilje: neugodno dodirivanje po tijelu, neželjeni kontakt, vulgarne riječi...

Drugi oblici nasilja među vršnjacima: vrijeđanje nacionalnog identiteta, slanje SMS poruka neugodnog sadržaja...

Nema velikog odstupanja u percepciji prisutnosti različitih vidova nasilja među vršnjacima između učenika i pedagoga. Pedagozi, kao i učenici, su ocijenili da je u najvećoj mjeri prisutno fizičko nasilje (47%), zatim emocionalno (33%), a slijede socijalno (8%), ekonomsko (6%), seksualno (4%), te drugi oblici nasilja (2%).

Grafikon 12.

Prisutnost pojedinih vrsta nasilja među vršnjacima u osnovnim školama

Situacija je alarmantna s obzirom da, prema rezultatima, djeca pomenute oblike nasilnog ponašanja usvajaju kao gotove i prihvatljive obrasce ponašanja i to već od najranijeg uzrasta. Dijelovi iz intervjua potvrđuju ove podatke:

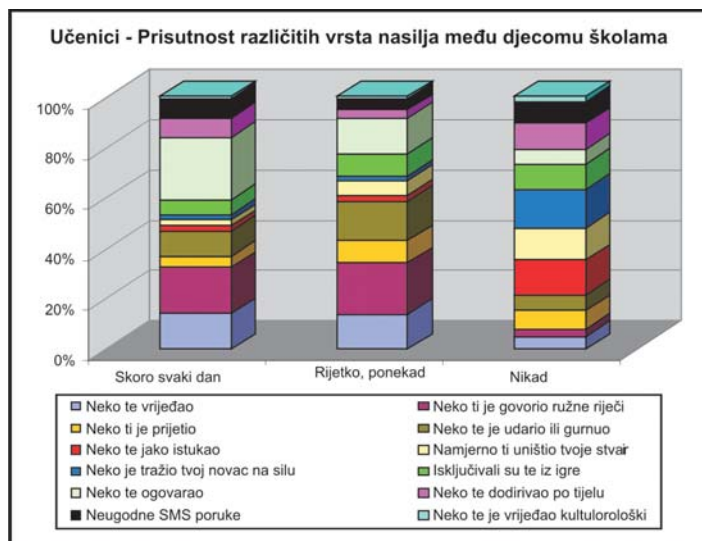
"Posebno je istaknuto emocionalno nasilje koje se dugotrajno ponavlja i ostavlja tragove u psihičkom razvoju djeteta (npr. prema djeci sa posebnim potrebama, zbog debljine...). Fizičko nasilje se uglavnom svodi na međusobne «sitnije» obračune ..., ... (tuča, reketiranje, otimanje stvari). Prisutno je seksualno nasilje, međutim teško ga je otkriti." (intervju u OŠ "Đurđevik" ;

"Kao najčešće oblike vršnjačkog nasilja učesnici su prepoznali verbalno, fizičko i emocionalno nasilje.... Kao posebno zabrinjavajuće istakli su fizičko nasilje, ... (grubi udarci, šutanje nogama, lomovi, velike povrede), zatim verbalno i emocionalno nasilje koje se ispoljava s ciljem da se žrtva što više povrijedi (psovke, omalovažavanje, ruganje zbog naočara, odjeće i obuće, izgleda...), kao i oblici socijalnog nasilja (djeca imućnijih roditelja se ponašaju superiorno)" (intervju u OŠ "Safvet beg Bašagić");

"Najizraženije je fizičko (palicama, bodežima i drugim predmetima koje učenici donose u školu), sve prisutnije je i ekonomsko, emocionalno i posebno izraženo verbalno nasilje (psovke, ruganje zbog debljine, klempavih ušiju, načina odijevanja)." (intervju u OŠ "Kalesija");

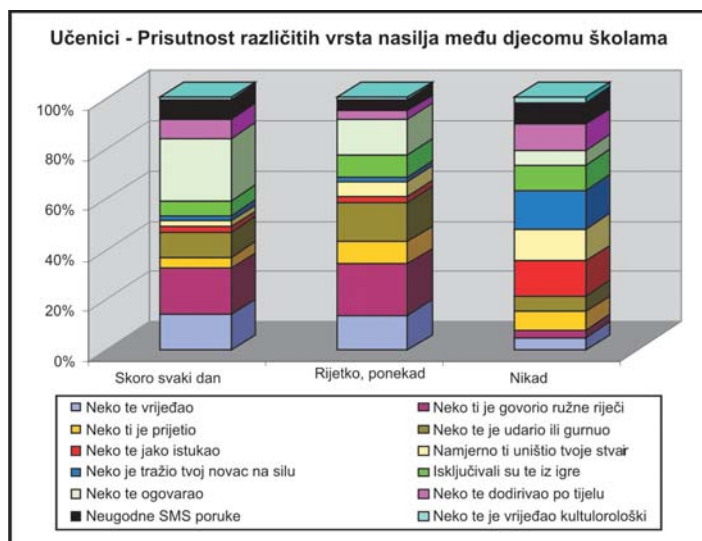
"Kao najčešće oblike vršnjačkog nasilja učesnici/ce su istakli fizičko nasilje (tuča), psihičko nasilje djeteta nad djetetom, ekonomsko (neprihvatanje djeteta koje ima jeftiniji mobitel, lošije se oblači ...) koje je posljedica sve većeg raslojavanja u društvu." (intervju u "Prva OŠ "Srebrenik);

"Kao najčešće oblike vršnjačkog nasilja učesnici su prepoznali verbalno, fizičko i emocionalno nasilje. Posebno zabrinjavajuće je verbalno i emocionalno nasilje koje se ispoljava s ciljem da se žrtva što više povrijedi (uvredljive psovke vezane za roditelje, vrijeđanje umrlih roditelja ...) i u većoj mjeri je izraženo kod djevojčica dok su dječaci više skloni fizičkom nasilju (tuče, maltretiranja ...). U manjem obimu pristutno je seksualno nasilje (uglavnom kod djevojčica), tzv. moderni oblici nasilja (uvredljive SMS poruke, snimanja mobitelom ...) kao i oblici socijalnog nasilja (djeca imućnijih roditelja se ponašaju seperiorno, imaju zaštitu roditelja)" (intervju u OŠ "Simin Han).

Grafikon 13.

Stavovi učenika/ca o prisutnosti različitih oblika nasilja među vršnjacima

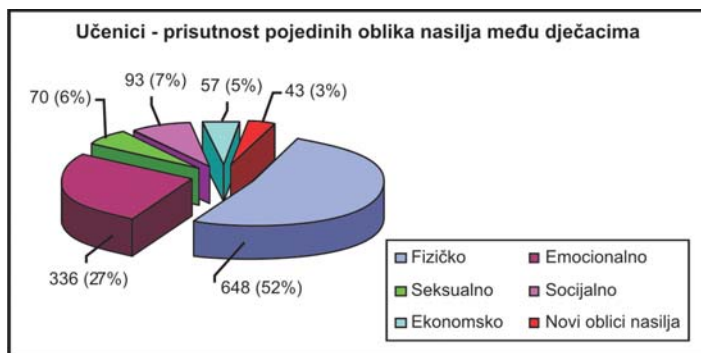

Grafikon 14.

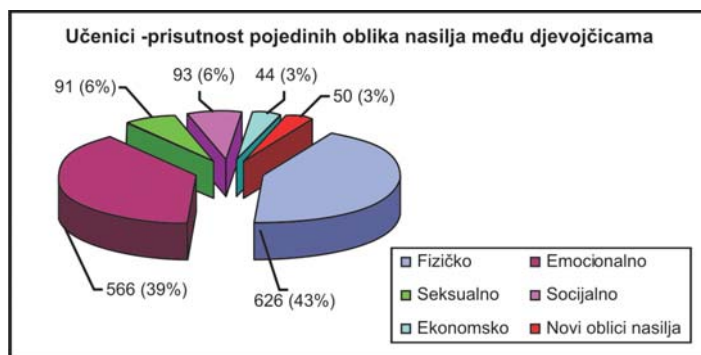
Stavovi pedagoga/ica o prisutnosti različitih oblika nasilja među vršnjacima

Iz rezultata prikazanih u grafikonima 13. i 14. može se zaključiti da se u najvećoj frekvenciji javljaju različiti oblici emocionalnog nasilja. Situacija je posebno ozbiljna ako se uzme u obzir da pod odgovorom "skoro svaki dan" postoji visoka frekvencija navedenih oblika emocionalnog nasilja što govori da su djeca neprestano pod pritiskom i trpe ove oblike nasilja. Također primjetna je nedosljednost u frekvencijama koje se odnose na fizičko nasilje i ako se uporede sa rezultatima u grafikonima 11 i 12 znatno su manje nego što globalan prikaz prisutnosti fizičkog nasilja pokazuje.

Uvođenje varijable "spol" u analizu dobijenih rezultata pokazalo je da su svi vidovi nasilja među vršnjacima jednako ili gotovo jednako prisutni među dječacima i djevojčicama.

Grafikon 15.

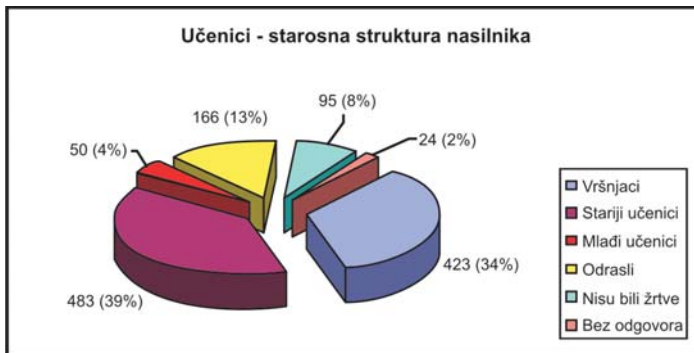
Grafikon 16.

Rezultati istraživanja upućuju na zaključak da su u osnovnim školama prisutni svi vidovi nasilja. Intervjui su pokazali da su prisutni i slučajevi nasilja nastavnika nad učenicima. Sve ovo ukazuje na činjenicu da su djeca neprestano kako u porodici i putem medija tako i u školi svjedoci ponašanja koje sadrži elemente nasilja i da te obrasce često usvajaju kao modele ponašanja. Ono što zabrinjava i predstavlja veći problem su neotkriveni oblici nasilja koje učenici nikada ne pokažu i koji su suptilniji od fizičkog ili verbalnog oblika nasilja. Rezultati pokazuju nizak procenat prisutnosti seksualnog nasilja (4%) iako se može sumnjati na postojanje znatno većeg broja slučajeva koji ili nisu otkriveni ili nisu prepoznati od strane učenika kao vid nasilja.

U skladu s dobijenim rezultatima može se zaključiti da je nasilje među djecom u školama prisutno i to u različitim oblicima. Iz tog razloga postoji potreba sistemskog rada na rješavanju ovog problema koji podrazumijeva ranu identifikaciju i prevenciju pojava oblika nasilja među vršnjacima te rad sa roditeljima i nastavnim osobljem koji svojim postupcima prenose obrasce nasilnog ponašanja na učenike.

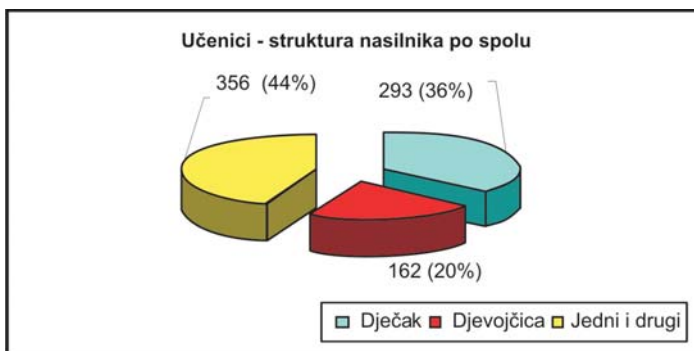
S obzirom da su rezultati pokazali da postoje pojavni oblici nasilja među djecom u školama i da se ispoljavaju u različitim oblicima potrebno je bilo istražiti ko su nasilnici odnosno zlostavljači nad djecom. Rezultati dobijeni anketiranjem učenika (grafikon 17.) pokazali su da su to u najvećoj mjeri stariji učenici (39%), zatim vršnjaci (34%) i odrasle osobe (14%). U odnosu na rezultate pilot istraživanja UVŠR TK iz 2006. godine, u kojem se 40% ispitanika izjasnilo nasilje nad djecom vrše stariji učenici a 23% da su to vršnjaci, primjetno je smanjenje nasilništva među djecom istog uzrasta dok su stariji učenici i dalje najčešći nasilnici u osnovnim školama.

Izračunati $X^2 = 943,75$ za odgovore ispitanika o starosnoj strukturi nasilnika, pri stupnju slobode od 5 i nivou sigurnosti od 0,05 je veći od granične vrijednosti što govori da su rezultati statistički značajni. Neophodno ih je interpretirati s oprezom jer postoji mogućnost da su pojedini ispitanici zaokruživali više odgovora i da nisu svi dali odgovor na ovo pitanje.

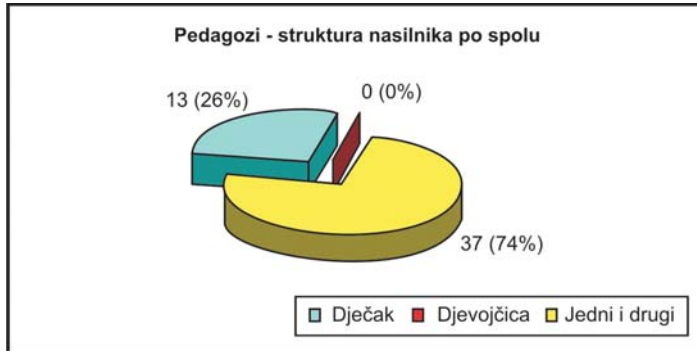

Grafikon 17.
Starosna struktura zlostavljača /nasilnika

Rezultati vezani za spolnu strukturu nasilnika su prikazani u grafikonima 18. i 19. Upoređeni su odgovori pedagoga i odgovori učenika.

Grafikon 18.

Grafikon 19.

Primijetno je odstupanje između mišljenja pedagoga i učenika. Dok 36% učenika smatra da dječaci vrše nasilje nad vršnjacima, pedagozi smatraju da je taj procenat niži jer 26% ispitanika pedagoga smatra da je takvo stanje u osnovnim školama. S druge strane pedagozi smatraju da djevojčice uopšte ne vrše nasilje, dok 20% učenika smatra da se i djevojčice ponašaju nasilno prema vršnjacima. Veliko je odstupanje u odgovorima učenika i pedagoga da nasilje vrše i dječaci i djevojčice jer 44% učenika a 74% pedagoga smatra da nasilje nad vršnjacima podjednako vrše oba spola.

Izračunati $X^2 = 20,70$ za odgovore ispitanika koji se odnose na spolnu strukturu nasilnika, pri stupnju slobode od 2 i nivou sigurnosti od 0,05 i 0,01 je veći od granične vrijednosti što govori da su rezultati statistički značajni.

Rezultati dobiveni u intervjuima pokazuju kvalitativne nalaze koji nadopunjuju dobivene rezultate anketnih upitnika:

"Zabilježeni su i slučajevi da dječaci tuku djevojčice. Postoje organizovane grupe djece iz srednjih škola koje dolaze u školsko dvorište osnovne škole i fizički napadaju, otimaju stvari, prijete i traže novac. Također učenici koji su završili osnovnu školu dolaze u park i otimaju novac djeci, tuku ih..." (intervju OŠ "Đurđevik");

"Učesnici su uočili da su dječaci mnogo više nasilni prema mlađoj djeci i djevojčicama." (intervju u OŠ "Safvet beg Bašagić");

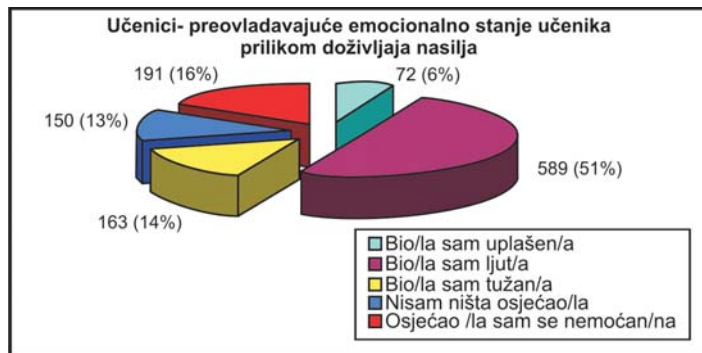
"Uglavnom stariji vrše nasilje nad mlađim učenicima." (intervju OŠ "Kalesija");

Zabilježeni su i slučajevi nasilja nastavnika (najčešće starijih) nad učenicima. (intervju OŠ "Kalesija").

Dobiveni podaci pokazuju tendenciju porasta nasilnog ponašanja kod oba spola. Ove indikatore treba ozbiljno uzimati u obzir prilikom planiranja rada škole i rada nastavnika u dugoročnom periodu. I dalje se nameće važnost sistemskog odgovornog djelovanja u školi.

4.6. Načini reagovanja učenika na doživljeno nasilje

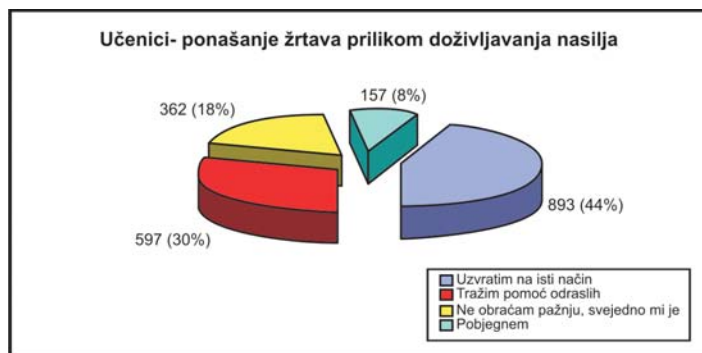
Uvažavajući teorijsko definisanje osobina i karakteristika žrtava nasilja među vršnjacima istraživanjem je sagledano emocionalno stanje žrtava s obzirom da to stanje diktira njihovo ponašanje. U grafikonu 20. prikazani su odgovori učenika na pitanje koja emocija preovladava prilikom doživljavanja nasilja.

Grafikon 20.

Emocionalno stanje žrtava nasilja prilikom doživljavanja nasilja

Najveći postotak (51%) predstavlja ljutnja učenika prilikom doživljavanja nasilja, a nakon toga dolazi emocija tuge (16%). Ravnodušnost je prisutna kod 13% ispitanika što govori da su prešli prag akcijskog djelovanja na nasilje. Ovi rezultati mogu se uporediti sa postupcima/akcijom žrtava prilikom doživljavanja nasilja (grafikon 21).

Grafikon 21.

Postupci/akcije žrtava prilikom doživljavanja nasilja

Odgovarajući na ovo pitanje 44% učenika ispitanika je navelo da prilikom doživljavanja nasilja uzvraćaju na isti način što je u skladu sa osjećajem ljutnje koji diktira akciju uzvratnog djelovanja; 30% učenika traži pomoć odraslih; 18% ne obraća pažnju jer im je svejedno i 8% pobjegne. Ako najveći procenat ispitanika uzvrati na isti način postavlja se pitanje gdje će se prekinuti začarani krug jer se ovim ponašanjem samo povećava obim i produžava nasilje. Ako se saberu odgovori ispitanika kojima je sve svejedno i onih koji pobjegnu prilikom doživljavanja nasilja dobije se podatak da 26% djece ne uzvrate nasiljem na nasilno ponašanje ali zbog toga ostanu neidentificirana kao žrtve nasilja. Ovo je potvrđeno i tokom intervjua u fokus grupama.

"Žrtve nasilja uglavnom šute, trpe i teško ih je prepoznati. I kad se povjere nekome nema zaštite i iz tog razloga prikrivaju nasilje." (intervju OŠ "Đurđevik";

"Djeca iz nižih razreda se češće obraćaju za pomoć i nasilje je lakše primijetiti. U višim razredima se skrivaju u učionicama i teže je otkriti nasilje jer ne prijavljuju iz straha od nasilnika. Česta je pojava da djeca žrtve iz straha izbjegavaju dolazak u školu." (intervju OŠ "Safvet Beg Bašagić");

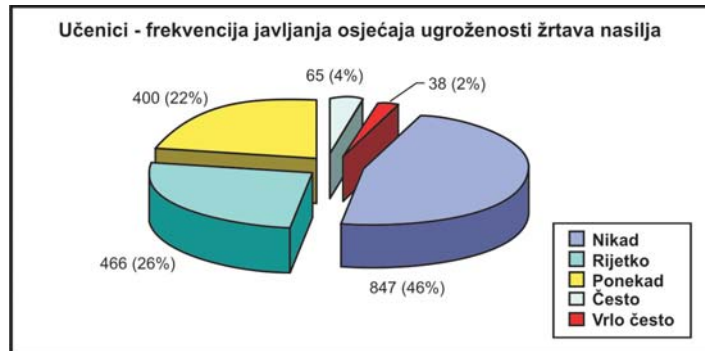
"Djeca nisu spremna da govore o nasilju koje trpe od vršnjaka ali i odraslih. Javlja se povučenost i zatvorenost kod pojedine djece." (intervju OŠ «Kalesija»);

"Učesnici smatraju da djeca ne traže pomoć odraslih u dovoljnoj mjeri. žrtve se ne žale jer često ne prepoznaju nasilje a kada su u pitanju teži oblici nasilja ne smiju pričati o tome zbog zastrašivanja i prijeljti od strane nasilnika." (intervju u "Prva osnovna škola Srebrenik")

"Česta je pojava da djeca žrtve iz straha izbjegavaju dolazak u školu." (intervju u OŠ "Safvet beg Bašagić")

"Postoje pozitivna iskustva u školama (npr. Oš Simin Han) u kojima se učenici informišu o problemu vršnjačkog nasilja i tome kome se, ukoliko su žrtve, trebaju obratiti." (intervju u OŠ «Simin Han»)

Daljom analizom rezultata (grafikon 22) vidljivo je da 46% ispitanika ne osjećaju ugroženost da će biti napadnuti od vršnjaka. Međutim, kada se zbroje odgovori onih koji imaju ovaj osjećaj "vrlo često", "često", "ponekad" i "rijetko" dobije se podatak da se 54% anketiranih učenika boje da će neko nad njima izvršiti nasilje, da će biti žrtve. U kakvom su emocionalnom stanju ispitanici u tim situacijama može se utvrditi detaljnijom analizom koja bi sigurno trebala biti mnogo diskretnija, uz poštivanje žrtava i njihovih problema.

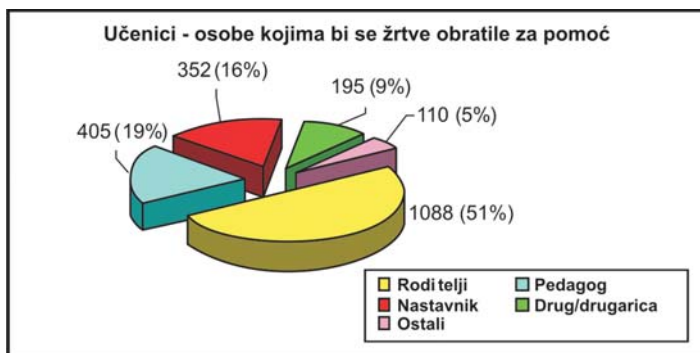
Grafikon 22.

Anticipacija nasilnog ponašanja od strane drugih učenika

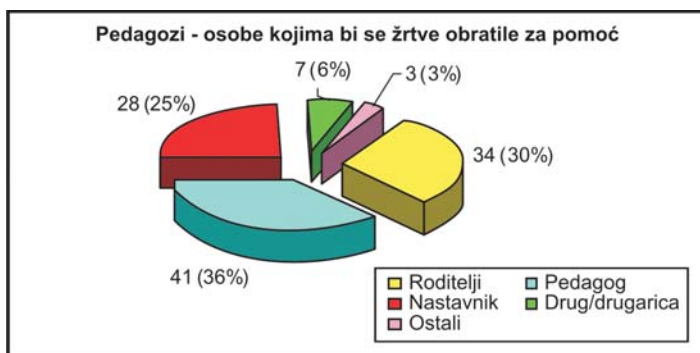
Izračunati $X^2 = 598,36$ za odgovore ispitanika koji se odnose na ponašanje odnosno akciju žrtve prilikom doživljavanja nasilja, pri stupnju slobode od 3 i nivou sigurnosti od 0,05 i 0,01 je veći o granične vrijednosti što govori da su rezultati statistički značajni.

4.7. Obraćanje za pomoć

U ovom segmentu istraživanja sagledana je uloga i mjesto odraslih (nastavnika, razrednika, pedagoga, roditelja) u nasilju među djecom, odnosno koliko oni poklanjaju pažnje ovom problemu, jesu li informisani, koje aktivnosti poduzimaju i u kojoj mjeri bi im se žrtve nasilja obratile za pomoć.

Grafikon 23.

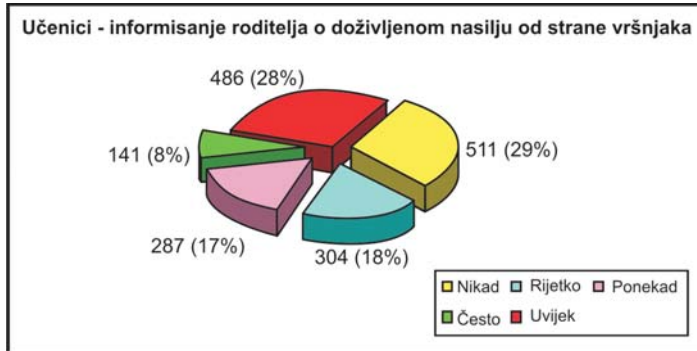
Grafikon 24.

Iz grafikona 23. i 24. je vidljivo da se 51% ispitanih učenika u slučajevima nasilja nad njima najčešće obraćaju za pomoć roditeljima dok znatno manji broj pedagoga (30%) ima takvo mišljenje. Nakon roditelja, 19% učenika se obraća pedagogu škole, dok 36% pedagoga smatra da se učenici u slučajevima doživljenog nasilja od vršnjaka obraćaju njima; 16% učenika se obraća nastavniku a 25% pedagoga smatra isto; 9% učenika se obraća drugovima i drugaricama, a 6% pedagoga smatra isto. Razlika u odgovorima ukazuje na to da pedagozi smatraju da se djeca u većoj mjeri obraćaju školi nego roditeljima za rješavanje problema nasilja među vršnjacima. Dijelovi iz intervjua:

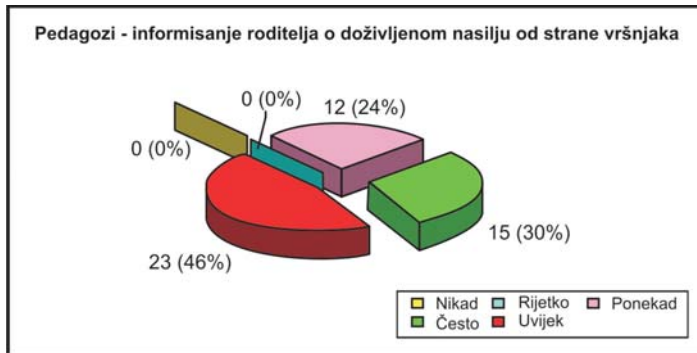
"Djeca iz nižih razreda se češće obraćaju za pomoć i nasilje je lakše primijetiti. U višim razredima se skrivaju u učionicama i teže je otkriti nasilje jer ne prijavljuju iz straha od nasilnika. česta je pojava da djeca žrtve iz straha izbjegavaju dolazak u školu". (intervju u OŠ "Safvet beg Bašagić");

"... opšti dojam je da se djeca radije povjeravaju vršnjacima nego nastavnicima, roditeljima ili drugim odraslim osobama." (intervju u OŠ "Simin Han").

U grafikonima 25 i 26 prikazani su odgovori učenika i pedagoga na pitanje "Upoznam roditelje ukoliko sam doživio nasilje od vršnjaka".

Grafikon 25.

Grafikon 26.

Primjetne su razlike u percepciji koju imaju pedagozi i učenici:

- 29% učenika „nikad“ ne kaže roditeljima da su doživjeli nasilje dok svi pedagozi smatraju da nema učenika koji roditeljima ne prenesu vlastita iskustva
- 28% učenika ispitanika su naveli da „uvijek“ kažu roditeljima da su bili žrtve nasilja dok 46% pedagoga ispitanika smatra da učenici „uvijek“ kažu roditeljima svoja iskustva vršnjačkog nasilja
- 8% učenika „često“ upozna roditelje o doživljenom nasilju, dok 30% pedagoga smatra da učenici često upoznaju roditelje o nasilju
- 17% učenika „ponekad“ upozore roditelje da su doživjeli nasilje, a 24% pedagoga smatra da to učenici urade „ponekad“
- 18% učenika „rijetko“ upozna roditelje da su doživjeli nasilje a ni jedan pedagog nije zaokružio taj odgovor

Generalno, pedagozi imaju znatno pozitivniju sliku po pitanju informisanja roditelja od strane njihove djece. Podatak da se 30% anketiranih učenika nakon što dožive nasilje obrate odraslima poklapa se sa brojem učenika koji se „uvijek“ obraćaju odraslima kada dožive nasilje od druge djece.

Izračunati $X^2 = 57,03$ za odgovore koje su dali pedagozi i učenici a koji se odnose na saopštavanje doživljenog nasilja učenika roditeljima, pri stupnju slobode od 4 i nivou sigurnosti od 0,05 i 0,01 je veći od granične vrijednosti što govori da su rezultati statistički značajni.

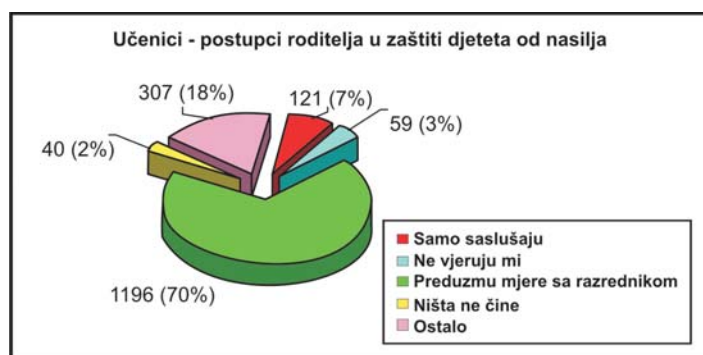
Međutim, postoji neslaganje u odgovorima da se učenici najčešće obraćaju roditeljima (51%) odnosno 28% „uvijek” i 8% „često” (grafikon 25) obraćaju roditeljima kada dožive nasilje. Zbog toga ove rezultate treba uzeti s oprezom.

Prilikom intervjua u fokus grupama stečena je lošija slika stanja u pogledu ovog pitanja:

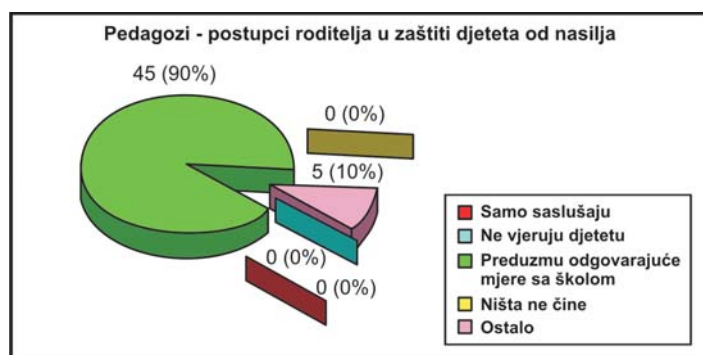
„Iskustva pedagoga govore da se djeca ipak najradije obraćaju roditeljima za pomoć a oni nastoje u rješavanje uključiti nastavnike.» (intervju u OŠ „Đurđevik”)

„... djeca nisu spremna da govore o nasilju koje trpe od vršnjaka ali i odraslih. Javlja se povučenost i zatvorenost kod pojedine djece. Manje se obraćaju roditeljima a više pedagogu i nastavnicima. Učiteljice više razgovaraju sa djecom a nastavnici u predmetnoj nastavi imaju manje vremena. Ponekad se djevojčice povjeravaju nastavnicima kad dožive neprijatna iskustva.” (intervju u OŠ “Kalesija”)

“Učesnici smatraju da djeca ne traže pomoć odraslih u dovoljnoj mjeri. žrtve se ne žale jer često ne prepoznaju nasilje a kada su u pitanju teži oblici nasilja ne smiju pričati o tome zbog zastrašivanja i prijetnji od strane nasilnika.” (Intervju u Oš “Prva osnovna škola» Srebrenik)

Grafikon 27.

Grafikon 28.

Ako je 53 % anketiranih učenika navelo da roditeljima govore o doživljenom nasilju (sabrani procenti za odgovore «uvijek», «često» i «ponekad») onda je važno ispitati koje akcija poduzimaju roditelji nakon saznanja da im je dijete žrtva nasilja od strane drugog djeteta. U grafikonima 27. i 28. prikazani su odgovori koje su davali anketirani učenici i pedagozi. Uporedna analiza je dala sljedeće rezultate:

- 70% učenika navode da roditelji poduzmu mjere nakon što saznaju da je njihovo dijete doživjelo nasilje, dok je znatno veći procenat pedagoga (90%) koji smatraju da roditelji tako postupaju
- 18% učenika se izjasnilo da roditelji nakon što saznaju da im je dijete doživjelo nasilje od vršnjaka poduzimaju druge korake (npr. galame, pokušaju razgovarati s nasilnikom, razgovaraju s roditelji-ma nasilnika, posavjetuju dijete kako da se ponaša ako se to ponovi, ako je dijete krivo kazne ga, kažu mu da to riješi sam, istuku ga, zabrinu se, kazne nasilnika) 10% pedagoga takođe smatra da roditelji poduzimaju druge od navedenih aktivnosti (samoinicijativno reaguju na svoj način)
- 7% učenika je navelo da ih roditelji samo saslušaju
- 3% učenika je navelo da im roditelji ne vjeruju
- 2% učenika je navelo da njihovi roditelji ne čine ništa kada čuju za nasilje

I u ovom slučaju pedagozi imaju pozitivniji stav od učenika. Podaci iz intervju u fokus grupama upotpunili su sliku o postupcima roditelja ali i nastavnika kada saznaju da je dijete doživjelo nasilje od vršnjaka.

"Roditelji smatraju da se treba posvetiti svojoj djeci i rezultati neće izostati. Pedagozi nastoje educirati nastavno osoblje za prepoznavanje vrsta nasilja i preporučuju da svoja saznanja prenose dalje roditeljima. Pedagozi i nastavnici djeci koja imaju problem daju uloga medijatora u nekim problematičnim situacijama što veoma pozitivno utiče na njihovo ponašanje. česti su slučajevi da se kontaktira Centar za socijalni rad u slučajevima kad se dogodi slučaj nasilja." (intervju u OŠ "Đurđevik");

"Roditelji, posebno nasilne i problematične djece, nisu zainteresovani za uključivanje u bilo kakve aktivnosti. Najveći problem je sa djecom koja žive sa starateljima, samo sa majkom jer otac radi u inostranstvu, te nezainteresovanost roditelja za svoje dijete. Roditelji nisu educirani za odgoj djece i ne saraduju dovoljno sa školom." (intervju u OŠ "Đurđevik")

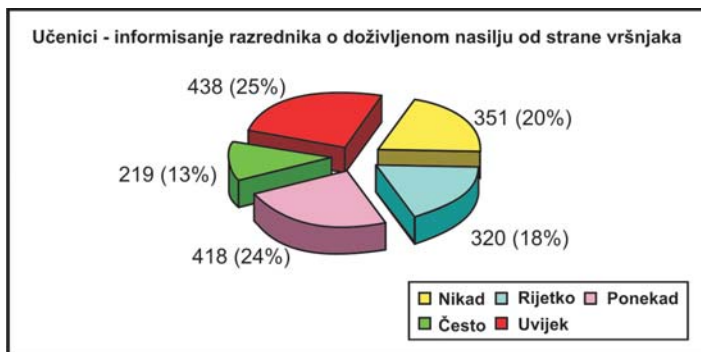
"Roditelji nastoje razgovarati s djecom ali, prema njihovim riječima, često nisu sigurni koji je pravi put u odgoju. (intervju u OŠ "Savet beg Bašagić");

"Teško je doći do roditelja u povodu bilo kakvog razgovora o njihovoj djeci a kad ih se direktno kontaktira često su grubo i verbalno napadaju nastavno osoblje. Također zabilježeni su slučajevi da roditelji ne dozvoljavaju da se radi s njihovom djecom ukoliko su nasilna i problematična. Osim toga, roditelji rijetko sankcionišu nasilno ponašanje svoje djece, opravdavaju njihovo postupanje i na taj način podstiču nasilništvo." (intervju u OŠ "Kalesija");

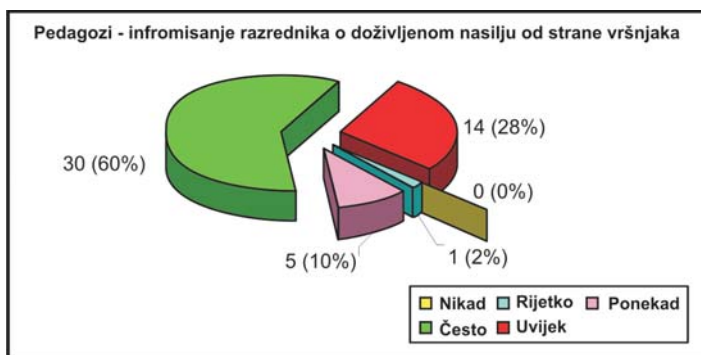
"... obeshrabreni (žrtve) su jer se dešava da roditelji i nastavno osoblje ne reaguju na prijavu problema ili reakciju smatraju nedovoljnom. Naime, adekvatnim smatraju samo fizičko kažnjavanje nasilnika a ne razgovore i pomoć." (Intervju u "Prva osnovna škola Srebrenik")

"... roditeljima djece je stalo da je „dijete živo i zdravo“, pa nek radi šta hoće (razmišljanje roditelja izbjegličke populacije). Puno djece je bez jednog ili oba roditelja, nasilnih roditelja, te roditelja koji ne brinu o svojoj djeci. Neki roditelji kod svoje djece ne razvijaju moralne i druge pozitivne vrijednosti, već ih uče da vrijeđaju drugu djecu, pogotovo siromašnu." (Intervju u "Prva osnovna škola Srebrenik")

Ispitani su stavovi učenika i pedagoga u vezi sa informisanjem razrednika o doživljenom nasilju od strane učenika. Rezultati su prikazani u grafikonima 29 i 30.

Grafikon 29.

Grafikon 30.

Iz grafikona je vidljivo da:

- 25% učenika navodi da „uvijek“ informišu razrednika o doživljenom nasilju dok nešto veći procenat pedagoga (28%) smatra isto
- 24% učenika „ponekad“ informiše razrednika o doživljenom nasilju, dok samo 10% pedagoga smatra isto
- 20% učenika navode da „nikada“ ne upoznaju razrednika o doživljenom nasilju, a pedagozi nisu uopće birali taj odgovor;
- 13% učenika navodi da „često“ informišu razrednike, a gotovo petostruko više pedagoga (60%) ima isto mišljenje
- 18% učenika se izjasnilo da „rijetko“ informišu razrednika a 2% pedagoga, znatno manje nego učenici, imaju isto mišljenje

U poređenju sa podacima o informisanju roditelja nema velikih odstupanja u odgovorima učenika ali postoje kod odgovora pedagoga. Naime, 60% pedagoga je navelo da učenici „često“ informišu razrednika o nasilju dok kod odgovora za roditelje taj procenat je manji i iznosi 30%. Slično je i sa odgovorima „uvijek“. Kod odgovora "nikad" 20% učenika je navelo da nikada ne informišu razrednika da su doživjeli nasilje dok pedagozi smatraju da učenici ne izbjegavaju informisati razrednika o nasilju, odnosno nisu zaokruživali taj odgovor. Ova razlika je velika i upućuje na odsustvo uspostavljenog kanala informisanja te posmatranja ovog problema kao tabu teme. Pedagozi i razrednici su u školi najpozvaniji da budu upoznati sa pojavom nasilja među djecom kako bi mogli djelovati pravovremeno i preventivno.

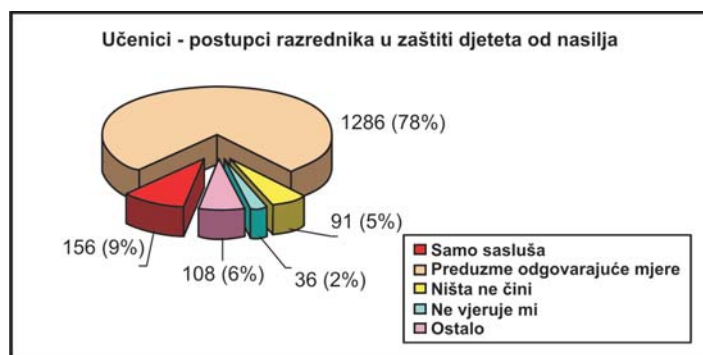
Na grafikonima 31. i 32. upoređeni su odgovori učenika i pedagoga koji se odnose na akciju koju razrednici poduzmu nakon što saznaju da je neko dijete izloženo nasilju od druge djece.

70% učenika su mišljenja da razrednici poduzmu konkretne mjere dok je taj procenat prema mišljenju pedagoga manji - 28% pedagoga smatra da razrednici poduzmu konkretne mjere. Ovo je veliko odstupanje u percepciji onoga što vide djeca i pedagozi.

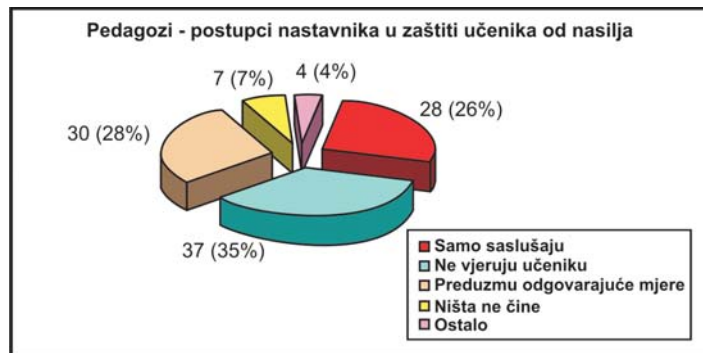
2% učenika smatra da im razrednik ne vjeruje što je mali procenat ali ako pogledamo mišljenje pedagoga takođe se javlja drastična razlika jer 35% pedagoga smatra da razrednici ne povjeruju učenicima kad ih informišu da su doživjeli nasilje.

26% pedagoga smatra da razrednik samo sasluša dok 9% učenika izjavljuju da ih razrednici samo saslušaju.

Izračunati $X^2 = 322,61$ za odgovore koje su dali pedagozi i učenici a koji se odnose na postupke razrednika nakon što su informisani da je učenik doživio nasilje, pri stupnju slobode od 4 i nivou sigurnosti od 0,05 i 0,01 je veći od granične vrijednosti što govori da su rezultati statistički značajni.

Grafikon 31.

Grafikon 32.

Intervjuisani u fokus grupama potvrdili su ovakve postupke nastavnika/razrednika.

"Neki nastavnici reaguju a neki uopšte ne žele da se uključe u rješavanje problema vršnjačkog nasilja, ovisno od osobe. Česta je pojava da nastavnici, posebno razrednici skrivaju nasilje u svojim razredima kako bi bili „dobri razrednici“. Zabilježeni su i slučajevi da nastavnici, kada vide tuču ili neki drugi oblik nasilja, uopće ne reaguju." (intervju u OŠ "Đurđevik");

"Prisutni nastavnici, prema njihovim riječima, nastoje stalno djelovati na djecu, razgovarati s njima

ne samo na časovima odjeljenske zajednice nego tokom cijelog nastavnog procesa. Na časove odjeljenske zajednice nastoje uvesti radionički oblik rada. Pedagozi također nastoje radionički raditi s nasilnom i agresivnom djecom." (intervju u OŠ "Safvet beg Bašagić");

"... u slučajevima kad se desi nasilje nastavnici i pedagog razgovaraju sa nasilnikom, pozivaju roditelje djece u sukobu i razgovaraju u školi, uglavnom se pokušava kroz razgovor riješiti problem vršnjačkog nasilja." (intervju u OŠ "Kalesija");

"Nastavno osoblje se uključuje u rješavanje problema vršnjačkog nasilja. Na času odjeljenske zajednice uče djecu da prijave nasilje. Slučajeve nasilja iznose na sastancima Nastavničkog vijeća." (intervju u OŠ "Kalesija");

"Uključivanje nastavnog osoblja je individualno, ovisno od osobe. Neki nastavnici nastoje riješiti probleme, preventivno i odgojno djelovati dok neki nisu zainteresovani i ne žele se uopšte miješati. Nema plana razrednika ili se ne poštuje. Opšta disciplina, pravila i uloga razrednika je zatajila." (Intervju u OŠ «Prva osnovna škola» Srebrenik;

"Uključivanje nastavnog osoblja je individualno, ovisno od osobe. Neki nastavnici nastoje riješiti probleme, preventivno i odgojno djelovati dok neki nisu zainteresovani i ne žele se uopće miješati. čak su zabilježeni slučajevi da nastavnici, kada vide tuču ili neki drugi oblik nasilja, uopće ne reaguju." (intervju u OŠ "Simin Han").

Analiza rezultata dobijenih anketiranjem i u fokus grupama pokazala je da se djeca obraćaju odraslima za pomoć nakon što dožive nasilje: 28% učenika se "uvijek" obrate roditeljima; 8 % učenika "često" i 17% "ponekad". S druge strane, 25% učenika „uvijek“ informišu razrednika o doživljenom nasilju; 24% učenika „ponekad“ informišu razrednika o doživljenom nasilju; 13% učenika navodi da „često“ informišu razrednike. Ukoliko nastavnici budu svjesni težine problema s kojim se učenici sve više susreću, uloge koju oni imaju kao odgajatelji i vrlo često medijatori, i to prenesu učenicima moguće je podizanje svijesti učenika o tome kako trebaju postupati u situacijama nasilja ako su žrtva ili posmatrač. Sudeći po odgovorima učenika odrasli su im važan oslonac u rješavanju problema nasilja ali je problem ako odrasli ne shvate tu ulogu ozbiljno.

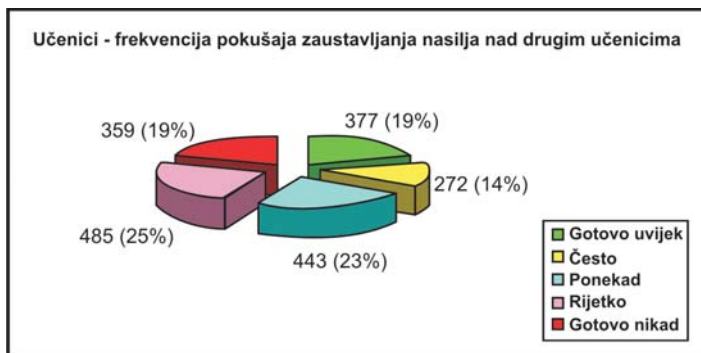
4.8. Reagovanje posmatrača na nasilje među djecom

O ponašanju posmatrača anketirani su samo učenici a rezultati njihovih odgovora na pitanje u kojoj mjeri učenici pokušavaju zaustaviti nasilje nad nekim učenikom prikazani su u grafikonu 33.

- 19% učenika se izjasnilo da drugi učenici "gotovo uvijek" pokušaju zaustaviti nasilje kao posmatrači
- 14% se izjasnilo da drugi učenici "često" pokušavaju zaustaviti nasilje
- 23% učenika je reklo da drugi učenici "ponekad" pokušaju zaustaviti nasilje
- 25% je izjavilo da drugi učenici "rijetko" pokušavaju da zaustave nasilje
- 19% je izjavilo da drugi učenici "gotovo nikad" ne pokušavaju da zaustave nasilje.

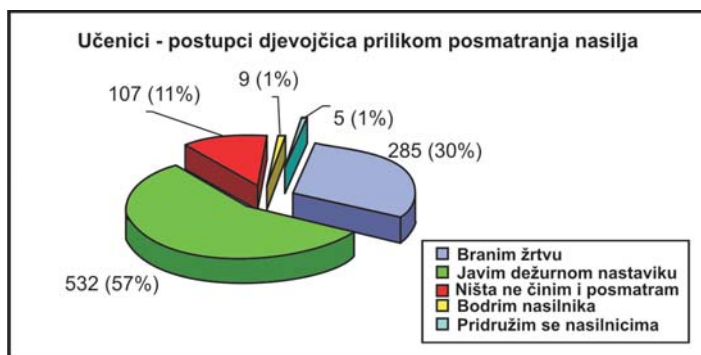
Ovi podaci s jedne strane ohrabruju ali također i govore da ne postoji sistemska podrška odraslih u sprečavanju nasilja nad djecom jer posmatrači ne osjećaju sigurnost da se umiješaju u negativnu situaciju s obzirom da i sami mogu postati žrtva. S druge strane, teorija navodi da su učenici posmatrači skloni veoma brzo zauzeti stranu nasilnika jer se tako osjećaju sigurniji i neće imati problema. što

se tiče postupaka nastavnika rezultati intervjua su pokazali da se nastavnici nalaze na oba pola - dok jedni reaguju i sprečavaju, drugi pak ignorišu i mirno, tiho ga podržavaju ili se i sami ponašaju nasilno prema učenicima.

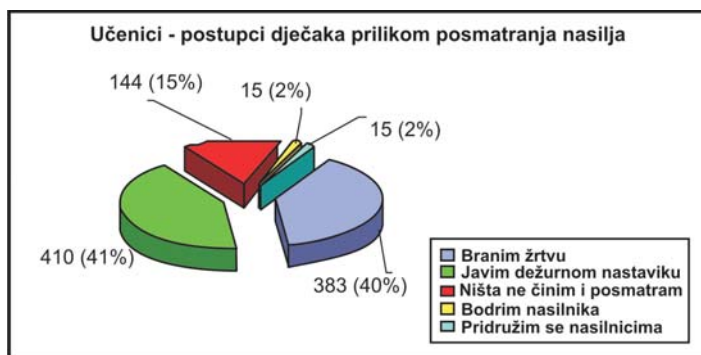

Grafikon 33.

Frekvencija pokušaja posmatrača da zaustave nasilje nad vršnjacima

Grafikon 34.

Grafikon 35.

Načini reagovanja učenika kada su svjedoci nasilja prikazani su u grafikonima 34. i 35. i razvrstani su po spolu. Rezultati su sljedeći:

- 35% anketiranih učenika se izjasnilo da brani žrtvu, od toga je 30% djevojčica i 40% dječaka
- 50% učenika ispitanika potraži pomoć nastavnika, od toga 57% djevojčica i 41% dječaka
- 1% djevojčica i 2% dječaka bodre nasilnika prilikom nasilnog ponašanja prema drugim učenicima, što za čitav uzorak iznosi 1% ispitanika
- 1% djevojčica i 2% dječaka se pridruži nasilnicima, odnosno 1% ispitanika iz uzorka postupi na taj način

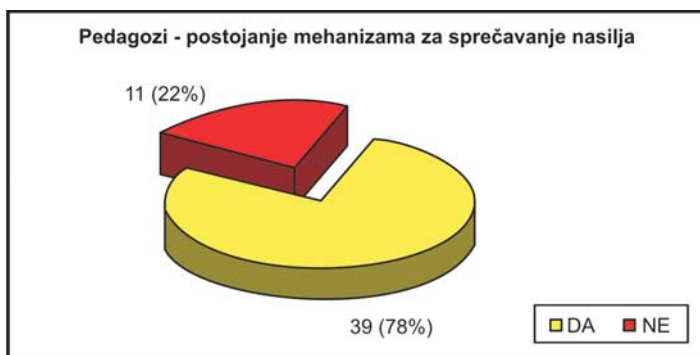
- 11% djevojčica i 15% dječaka samo posmatraju nasilje nad drugim učenicima i ne čini ništa jer ih se to ne tiče, što za čitav uzorak iznosi 13% ispitanika

Ovi rezultati su ohrabrujući i ovakvo ponašanje ispitanika samo bi trebalo biti dobra podloga za djelovanje na prevenciji nasilja. Takođe, na osnovu ovih rezultata, postavljena podhipoteza se prihvaća jer učenici zaista sprečavaju nasilje ukoliko se desi u njihovoj sredini. Uključivanje dežurnog nastavnika u procentu od 57% se slaže sa odgovorima učenika da nastavnici poduzmu mjere nakon što saznaju da je neko doživio nasilje (78%).

4.9. Mjere zaštite na nivou škole

Pitanje o postojanju mehanizama za zaštitu žrtava ali i rad sa nasilnim učenicima postavljeno je samo pedagogima koji bi se direktno trebali baviti ovim problemom. Kako pokazuju rezultati (grafikon 36) 78% anketiranih pedagoga je navelo da u školama postoje mehanizimi za zaštitu žrtve ali i rad s nasilnom djecom, a 22% njih je navelo da nema. Kao mehanizme djelovanja u cilju prevencije i suzbijanja nasilja među djecom pedagozi su naveli sljedeće:

- preventivni razgovori
- poštovanje kućnog reda
- primjena vaspitno-disciplinskih mjera
- razgovor sa roditeljima
- individualni i grupni savjetodavni rad sa učenicima
- obavezno prijavljivanje razredniku i pedagogu
- rad na časovima odjeljenske zajednice
- dežuranje u holu, učionici i dvorištu
- zajedničko djelovanje roditelja i pedagoga
- edukativne radionice i seminari za roditelje, djecu i nastavnike
- aktivnosti Vijeća učenika i Vijeća roditelja
- uvođenje video nadzora u školu
- pojačana odgojna komponenta škole
- saradnja sa drugim institucijama, često organizovanje radionica o temi vršnjačkog nasilja
- stručno usavršavanje nastavnika

Grafikon 36.

Postojanje mehanizama za zaštitu žrtava nasilja i djece koja pokazuju nasilno ponašanje

Podatke dobijene anketiranjem potvrdili su i učesnici fokus grupa:

"Uvode video nadzor u škole, česte kontrole predstavnika MUP-a, pojačano dežurstvo nastavnika. Svi se slažu da nekada ne mogu pronaći pravi način za rad s nasilnom djecom i svjesni su da mehanizmi koje škole imaju na raspolaganju (smanjenje vladanja, premještaj u drugi razred ili drugu školu) nisu odgovarajuća mjera." (Intervju u Oš „Safvet beg Bašagić”);

"U svakoj školi se primjenjuju određene metode za rješavanje slučajeva vršnjačkog nasilja, u kojim učestvuju najčešće nastavnici – razrednici, pedagozi i direktori. U neke škole je uveden video nadzor, pojačan rad dežurnih nastavnika, organizovan savjetodavni rad." (Intervju u OŠ „Safvet beg Bašagić”);

"Jedini mehanizmi koji su na raspolaganju su smanjenje vladanja, premještanje u drugi razred ili u krajnjem slučaju u drugu školu ali oni ne djeluju preventivno i ne daju odgovarajuće rezultate." (intervju u OŠ "Kalesija");

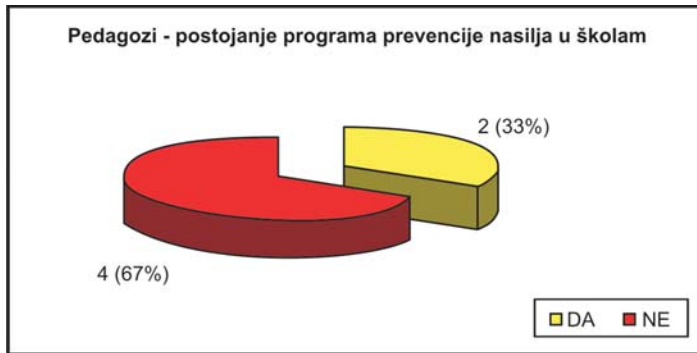
"...svjesni su da mehanizmi koje škole imaju na raspolaganju (smanjenje vladanja, premještaj u drugi razred ili drugu školu) nisu odgovarajuća mjera. Većina je svjesna da se problemom vršnjačkog nasilja uglavnom bave nevladine organizacije, a da se u školama interveniše kad se problem pojavi." (Intervju u Oš «Prva osnovna škola» Srebrenik);

"...određene metode za rješavanje slučajeva vršnjačkog nasilja, u kojima učestvuju najčešće nastavnici – razrednici, pedagozi i direktori. Međutim nema sistemskog rješenja koje bi bilo zajedničko za sve škole". (Intervju u „Prva osnovna škola Srebrenik”, OŠ "Simin Han").

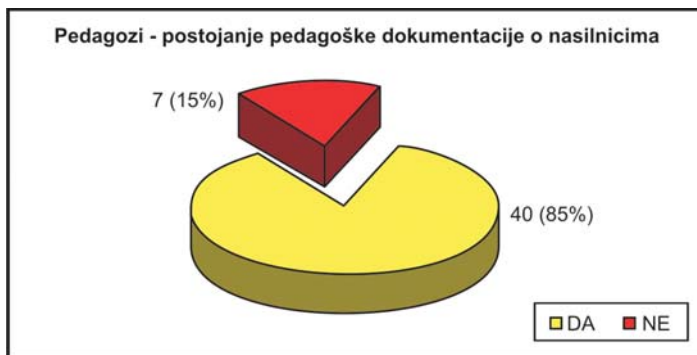
Primjetan je širok dijapazon aktivnosti koje škole poduzimaju uz uključivanje nastavnika, učenika, roditelja pa i vanjskih saradnika iz institucija kojih se tiče problem nasilja među djecom (Centar za socijalni rad, MUP ...). škole reaguju na pojavne oblike nasilja i pokušavaju, svaka na svoj način riješiti ovaj problem. Međutim, sve dok to budu sporadični pokušaji pedagoga, nastavnika i roditelja rezultati neće biti trajni, dovoljno vidljivi i važni svim akterima u školi i zajednici. Sve to ukazuje na potrebu sistemskog djelovanja svih škola, odnosno kreiranje i uvrštavanje u nastavni plan osnovnih škola Programa mjera za prevenciju i suzbijanje nasilja među djecom.

4.10. Postojanja programa mjera za prevenciju i suzbijanje nasilja među djecom u školama

Kao nastavak predhodne podhipoteze ispitani su pedagozi da li u praksi postoje programi prevencije nasilja među učenicima. Grafikon 37. pokazuje da se 67% anketiranih pedagoga izjasnilo da u školama ne postoje ovakvi programi. To potvrđuje sporadično bavljenje ovim problemom koji se svodi na nekoliko osoba u školama. Takođe ovi podaci su još zanimljiviji jer odgovor na ovo pitanje je dalo samo 6 (12%) ispitanika iz uzorka a ostalih 88% ili 44 ispitanika nisu odgovorili. Također, 85% anketiranih pedagoga je navelo da se u školi vodi pedagoška dokumentacija o nasilnim učenicima što je takođe jedan od koraka u sistemskom rješavanju problema nasilja među djecom.

Grafikon 37.

Grafikon 38.

Kao aktivnosti u okviru programa prevencije nasilja među učenicima pedagozi su naveli sljedeće:

- pedagozi realizuju teme o vršnjačkom nasilju na časovima odjeljske zajednice
- intenzivni savjetodavni rad sa učenicima i roditeljima
- medijacija
- individualni i grupni rad s djecom
- razgovori sa nasilnikom, žrtvom i njihovim roditeljima
- savjetodavni razgovori i organizovanje radionica koje pomažu da žrtva lakše podnese traumu
- razgovori sa učenicima koji su žrtve nasilja
- "...specijalizovani programi ne postoje, provode se raspoložive mjere pružanja pomoći djeci žrtvama..."

Ovakvo stanje potvrdili su učesnici fokus grupa:

"Svaka škola ima svoj način na koji rješava probleme vršnjačkog nasilja. Nema plana i programa koji detaljno propisuje način reagovanja, međutim poduzimaju se mjere ovisno o slučaju – razgovor učenika sa pedegogom, razrednikom, pozivaju se roditelji na razgovor. Po potrebi se uključuje Centar za socijalni rad." (intervju u OŠ "Đurđevik");

"... nema sistemskog rješenja koje bi bilo zajedničko za sve škole." (Intervju u Oš „Safvet beg Bašagić”).

I na osnovu ovih rezultata može se zaključiti da programi za prevenciju i suzbijanje nasilja među učenicima ne postoje, nego se to svodi na sporadične slučajeve rada sa žrtvama i nasilnicima. Sigurno da svaki postupak koji su ispitanici naveli ima efekte na sprečavanje nasilja ali njih treba objediniti u jedan jedinstven program rada koji će primjenjivati sve škole.

5. VERIFIKACIJA HIPOTEZA

Na osnovu problema i cilja istraživanja postavljena je slijedeća hipoteza:

H1 – Pretpostavlja se da je nasilje među vršnjacima prisutno u osnovnim školama u različitim oblicima.

Na osnovu postavljene hipoteze definisane su slijedeće podhipoteze:

Podhipoteza 1.

Pretpostavlja se da su učenici informisani o pojavnim oblicima nasilja u školi

Rezultati su pokazali da od ukupnog broja učenika koji su učestvovali u istraživanju 63% učenika je informisano o vršnjačkom nasilju, a 9% njih nije informisano o ovom problemu. Nadalje, 70% pedagoga smatra da su učenici informisani o problemu vršnjačkog nasilja među učenicima, a 30% njih smatra da su učenici malo informisani o ovom problemu. Može se zaključiti da postoji mala nedosljednost između mišljenja učenika i pedagoga kada je u pitanju neinformisanost učenika o ovom problemu, što je dobar pokazatelj pedagozima o potrebi stalnog informisanja učenika. Pedagozi smatraju da su svi učenici informisani o vršnjačkom nasilju dok 9% učenika iz uzorka smatraju da nisu. Iako je veliki procenat informisanih učenika ipak procenat onih koji su malo ili nikako informisani (28% malo informisanih i 9% neinformisanih) je indikator koji upućuje na potrebu konkretnih akcija.

Na osnovu rezultata može se reći da je prva podhipoteza potvrđena, s tim da se pažnja treba posvetiti kako opsežnom informisanju učenika tako i načinu kako informisati učenike.

Podhipoteza 2.

Pretpostavlja se da je evidentna raširenost pojava oblika nasilja u osnovnim školama

Od ukupnog broja anketiranih 25% učenika smatra da se nasilje među vršnjacima u školama dešava često dok pedagozi to izjavljuju u 10% odgovora. Da se nasilje dešava povremeno smatra 52% učenika i 66% pedagoga. Na osnovu rezultata može se zaključiti da pojavnici oblici nasilja među vršnjacima postoje tako da se postavljena podhipoteza može prihvatiti. Međutim, važna je rana detekcija pojava oblika nasilja među vršnjacima i to od najranijih godina i sistematski odgojni rad sa svim učenicima u okviru svakog predmeta.

Podhipoteza 3.

Pretpostavlja se da u našim školama postoje različiti oblici nasilja među vršnjacima

Rezultati ispitivanja mišljenja učenika i pedagoga su pokazali da su fizičko (45%) i emocionalno nasilje (34%) najprisutniji među učenicima. Nadalje se ističu: socijalno nasilje (7%); seksualno (6%); ekonom-

sko (4%) i novi oblici nasilja (4%). Rezultati takođe pokazuju da su u osnovnim školama prisutni svi vidovi nasilja. Neke od ovih načina ponašanja učenici doživljavaju kao normalan obrasc ponašanja i stalno ga koriste u socijalnoj interakciji sa drugima. Na osnovu svih rezultata u ovom istraživanju može se prihvatiti i ova podhipoteza odnosno može se zaključiti da je nasilje prisutno i to u različitim oblicima.

Podhipoteza 4.

Pretpostavlja se da nasilje nad drugim učenicima u školi vrše vršnjaci

Rezultati dobiveni ispitivanjem učenika pokazuju da učenici smatraju da nasilje nad djecom u najvećem procentu vrše stariji učenici (39%), zatim vršnjaci (34%) i odrasle osobe (14%). Ovim se pokazuje da vršnjaci nisu na prvom mjestu po zlostavljanju učenika u razredima. Shodno dobivenim rezultatima postavljena podhipoteza se ne može prihvatiti jer se pokazalo da su stariji učenici češći nasilnici odnosno zlostavljači nego učenici istog uzrasta.

Podhipoteza 5.

Pretpostavlja se da žrtve nasilja trpe i neuzvrćaju nasilnicima

Rezultati su pokazali da 44% ispitanika prilikom doživljavanja nasilja uzvrćaju na isti način što je u skladu sa osjećajem ljutnje koji diktira akciju uzvratnog djelovanja; 30% učenika traži pomoć odraslih; 18% ne obraća pažnju jer im je svejedno i 8% pobjegne. Postavljena podhipoteza se odbacuje jer većina ispitanika bira uzvrćanje na doživljeno nasilje tako što će vršiti nasilje.

Podhipoteza 6.

Pretpostavlja se da se učenici za pomoć obraćaju nastavnicima i roditeljima

Rezultati su pokazali da 51% učenika izjavljuje da se najčešće obraćaju roditeljima za probleme nasilja dok je znatno manji procenat pedagoga (30%) smatrao da se učenici obraćaju roditeljima; 19% učenika se obraćaju pedagogu škole, dok je 36% pedagoga mišljenja da se učenici za doživljeno nasilje obraćaju njima; 16% učenika se obraća nastavniku a 25% pedagoga smatra isto; 9% učenika se obraća drugovima i drugaricama, a 6% pedagoga smatra isto. Ovim se postavljena podhipoteza prihvaća uz preporuku o važnosti da se nastavnici više i dublje posvete ovom problemu.

Podhipoteza 7.

Pretpostavlja se da posmatrači sprečavaju nasilje nad žrtvama

Rezultati su pokazali da se 19% učenika izjasnilo da drugi učenici "gotovo uvijek" pokušaju zaustaviti nasilje kao posmatrači; 14% se izjasnilo da drugi učenici "često" pokušavaju zaustaviti nasilje; 23% učenika je reklo da drugi učenici "ponekad" pokušaju zaustaviti nasilje; 25% je izjavilo da drugi učenici "rijetko" pokušavaju da zaustave nasilje; 19% je izjavilo da drugi učenici "gotovo nikad" ne pokušavaju da zaustave nasilje. Takođe, na osnovu ovih rezultata, postavljena podhipoteza se prihvaća jer učenici zaista sprečavaju nasilje ukoliko se desi u njihovoj sredini. Uključivanje dežurnog nastavnika u procentu od 57% se slaže sa odgovorima učenika da nastavnici poduzmu odgovarajuće mjere nakon što saznaju da je neko doživio nasilje (78%).

Podhipoteza 8.

Pretpostavlja se da u školama ne postoje mehanizmi za zaštitu žrtava nasilja i djece koja pokazuju nasilno ponašanje

Rezultati su pokazali da je 78 % pedagoga navelo da u školama postoje mehanizmi za zaštitu žrtve ali i rad s nasilnom djecom, a 22% njih je navelo da nema. Navode se slijedeći mehanizmi: razgovor; poštovanje kućnog reda; primjena vaspitno-disciplinskih mjera; razgovor sa roditeljima; savjetodavni rad sa učenicima; zajedničko djelovanje roditelja i pedagoga; edukativne radionice i seminari; predavanja roditeljima, djeci, nastavnicima; saradnja sa drugim institucijama, često organizovanje radionica o temi vršnjačko nasilje, isl. Ovim se postavljena podhipoteza odbacuje jer škole (na različite načine) reaguju na pojavne oblike nasilja i pokušavaju, svaka na svoj način riješiti ovaj problem.

Podhipoteza 9.

Pretpostavlja se da u školama ne postoje programi prevencije

Rezultati su pokazali da se 67% pedagoga izjasnilo da u školama ne postoje programi prevencije nasilja. Odgovor na ovo pitanje dalo je samo 6 (12%) ispitanika iz uzorka a ostalih 88% ili 44 ispitanika nisu odgovorili. U skladu s tim se može zaključiti da programi za prevenciju nasilja među učenicima ne postoje, nego se to svodi na sporadične slučajeve rada sa žrtvama i nasilnicima, čime se postavljena podhipoteza prihvata.

Na osnovu rezultata testiranja podhipoteza može se prihvatiti postavljena hipoteza, da je u školama nasilje među vršnjacima prisutno u različitim oblicima, i da ne postoje programi prevencije nasilja među učenicima.

6. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

O nasilju među djecom govorimo kad jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, napada, ozljeđuje ili isključuje iz igre i aktivnosti drugo dijete koje se ne može odbraniti. Takvo nasilje može imati oblik prijjetnji, tjelesnih ozljeda, odbacivanja, ruganja, zadirkivanja, ogovaranja, uzimanja stvari, uništavanja stvari, a često uključuje i neugodne komentare o djetetovoj obitelji i/ili rodbini. Psihološku pozadinu nasilju otkrivaju osobine djece kao što su impulzivnost i hiperaktivnost. U sociopedagoškom određenju frustriranost mladih i djece izaziva raskorak između svijeta iluzija i sukoba s realnošću. Neki autori (Sorić, 1997) smatraju da postraumatski sindrom, nesigurnost u izboru životnoga puta, nasilničke scene na ekranima interneta i elektronskih medija, sukobi među generacijama i među djecom i sl. čine mlade i djecu "prognanicima života". Osim toga, nasilje u školama, zlostavljanje u obitelji, dokoličarenje i kaos u mislima mladih i djece samo su izvedenica agresivnosti i reakcija mladih na "datu dezorganiziranost društva" (Bavcon, 1969). S tim u vezi Buljan-Flander (2004) kaže da agresija postaje opasna kada dobiva na legitimnosti i postaje poticajna mladom naraštaju.

Da naše škole nisu usamljene u suočavanju s problemom nasilja među djecom govore i istraživanja provedena u drugim zemljama svijeta u kojima se ističe da je postotak školske djece koja su žrtve nasilništva u većini zemalja sličan: u Australiji 17%, Engleskoj 19%, Japanu 15%, Norveškoj 14%, španjolskoj 17%, USA 16%. Istraživanja takođe ukazuju na činjenicu da se nasilništvo najčešće događa od 4. do 8. razreda osnovne škole; da se 71% profesora i nastavnika ne obazire i ne poduzima ništa na nasilnička ponašanja i zastrašivanja u školi; da se agresivno ponašanje nauči rano i teško se mijenja ako je još uvijek postojano u dobi od osam godina; i da i dječaci i djevojčice zastrašuju, uglavnom učenike istih spolova (osim kada se radi o seksualnom nasilju).

Sumirajući sve rezultate do kojih se došlo u istraživanju i to:

- da je 63% učenika informisano o prisustvu nasilja u školama,
- da 77% učenika smatra da se nasilje relativno često dešava u školama,
- da djeca sve više nasilje od vršnjaka doživljava u nižim razredima (38%),
- da su fizičko i emocionalno nasilje najprisutniji oblici nasilja ali i da su drugi vidovi uveliko prisutni- socijalno nasilje (7%); seksualno (6%); ekonomsko (4%) i novi oblici zlostavljanja (4%),
- da je nasilje gotovo jednako prisutno kako kod dječaka tako i kod djevojčica,
- da su stariji učenici (39%) češće nasilni u odnosu na vršnjake što ne znači da vršnjaci zaostaju u tome (34%), da nasilje vrše podjednako i jedni i drugi te da je taj procenat u porastu u odnosu na 2006. godinu,
- da djeca sa pasivnog prihvatanja sve više prelaze na uzvraćanje na nasilje vlastitim nasiljem,
- da variraju odgovori učenika kada je u pitanju informisanje odraslih o doživljenom nasilju posebno razrednika,
- da 78% anketiranih pedagoga smatra da u školama postoje mehanizmi za zaštitu žrtava te
- da njih 67% smatra da nema programa za prevenciju nasilja na nivou škole,

može se zaključiti da je problem nasilja među djecom prisutan u školama, da zahtjeva brzo djelovanje i efikasne programe prevencije nasilja među djecom, da je pored toga potrebno djelovati na sve aspekte društva, porodice i odgojno-obazovnog sistema, jer zasigurno ne želimo da nesigurnost na

ulicama, strah roditelja, ulične bande, premlaćivanja i ubistva o kojima smo donedavno gledali u američkim filmovima, postanu naša stvarnost.

Stoga se daju sljedeće preporuke za rad u praksi:

1. Kontinuirana edukacija roditelja, nastavnog osoblja i učenika o vršnjačkom nasilju (oblicima nasilja, načinima reagovanja, nenasilna komunikacija uz obezbjeđivanje odgovarajuće literature).
2. Educiranje učenika o potrebi i načinu pružanja pomoći vršnjacima koji su žrtve nasilja, kao i pomoć vršnjacima s posebnim potrebama.
3. Izrada i distribuiranje pisanih i drugih materijala namijenjenih djeci i mladima, roditeljima, odgojno-obrazovnom osoblju i drugim subjektima čija je djelatnost u direktnoj ili indirektnoj vezi s djecom i mladima, a odnosi se na sprječavanje nasilja te poticanje nenasilnog rješavanja sukoba među djecom i mladima.
4. Uspostavljanje bolje saradnje između škole i roditelja s ciljem uključivanja roditelja u što većoj mjeri u rješavanje problema
5. Postavljanje "sandučića povjerenja" u sve odgojno-obrazovne ustanove u koje djeca i roditelji mogu prijaviti slučajeve nasilja i/ili dati prijedloge za rješavanje problema uz poziv djeci i roditeljima da nasilje prijavljuju
6. Donošenje jedinstvenog **Programa mjera za prevenciju i suzbijanje nasilja među djecom** koji će obuhvatiti rad sa nasilnicima i žrtvama i koji će biti uvršten u nastavni plan i program osnovnih škola
7. Reduciranje nastavnog plana i programa s ciljem smanjenja obima gradiva i jačanja vaspitne/odgojne uloge škole. U tom kontekstu se podrazumijeva odgojno djelovanje nastavnika na svim, a ne samo na časovima odjeljenske zajednice (model „svi smo pedagozi“)
8. Prilagođavanje sadržaja nastave socijalnom okruženju učenika, kako bi se postiglo podizanje svijesti učenika o njihovom mjestu i ulozi u razvoju društva, a škola postala i stvaralačka vaspitno-obrazovna organizacija u kojoj su učenici i nastavnici orijentisani na to da, pred prenošenja i usvajanja znanja, uče da apliciraju znanja, da znanjima umješno komuniciraju i da stečeno znanje praktično implementiraju
9. Ozbiljniji pristup u realizaciji časova odjeljenske zajednice u okviru kojih će se, između ostalog, djeca educirati o pojavi i načinima prevazilaženja problema vršnjačkog nasilja. Za ove potrebe bilo bi dobro kreirati Vodič za nastavnike kako bi, s obzirom na različita stručna usmjerenja, mogli što kvalitetnije odraditi ove časove
10. Uključivanje šire zajednice u rješavanje problema (pored škole i porodice uključiti nadležne institucije i organizacije – nadležno resorno ministarstvo, lokalne organe vlasti, MUP, Sud, Tužilaštvo, centre za socijalni rad, medije ...)

11. Pozivanje i uključivanje poznatih, uglednih sportaša, pjevača, glumaca, umjetnika i drugih priznatih javnih osoba da javnim obraćanjem djeci i mladima osude nasilje među djecom
12. Izrada TV-spota i drugih promotivnih materijala s ciljem razlikovanja borilačkih sportova i vještina od brutalnog nasilja te sprečavanja svih oblika nasilja među djecom i mladima
13. Organiziranje što većeg broja izvanškolskih aktivnosti kao što su: sportska natjecanja, kulturne i umjetničke radionice s ciljem afirmacije pozitivnih vrijednosti kao što su razvijanje prijateljstva, druženja i zajedništva te pozitivne socijalne afirmacije. U tu svrhu uspostaviti natjecanja škola na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini u pojedinačnim i timskim sportovima, umjetničkom stvaralaštvu i slično, osigurati primjerene poticajne nagrade te praćenje postignutih rezultata u medijima
14. Omogućavanje djeci i mladima sudjelovanje u kreiranju emisija na lokalnim radio-televizijama o temi promicanja pozitivnih vrijednosti, afirmacije ljudskih prava, tolerancije, nenasilja i drugih sadržaja po izboru djece i mladih

Kada je u pitanju djelovanje na nivou škole, učesnici ovog istraživanja su posebno naglasili potrebu **uvođenja jedinstvenog modela prevencije vršnjačkog nasilja** za sve osnovne škole na području TK koji će biti **usvojen od strane Ministarstva obrazovanja, nauke kulture i sporta TK** i na taj način biti obavezujući za sve škole. Ovaj program može biti ponuđen za primjenu na području cijele BiH.

7. LITERATURA

Baldry, A.C. (2003). *Bullying in schools and exposure to domestic violence*. Child Abuse & Neglect, 27, 713-732

Bavcon, Lj. (1969). *Socijalna patologija*, Medicinska knjiga, Ljubljana, str. 43.

Buljan-Flander, G. (2004). citat iz TV emisije "Znanstvena sučeljavanja" od 25. februara 2004.

Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers.

Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: školska knjiga.

Olweus, D. (2001). *Olweus' core program against bullying and antisocial behavior: A teacher handbook*. HEMIL-senteret, Universitetet i Bergen, N-5015 Bergen, Norway.

Olweus, D. (2002). *A profile of bullying at school*. Educational Leadership, Vol.60, pp.12-17.

Olweus, D., (1983). Low School Achievement and Aggressive Behaviour in Adolescent Boys. In D. Magnusson and V. Allen (Eds.), *Human Development. An interactional Perspective*. New York: Academic Press

Pehar, L. (1990) *Socio-psihološki i pedagoški aspekti slobodnog vremena mladih*. Naša škola. časopis za teoriju i praksu osnovnog vaspitanja i obrazovanja .Vol. 40(1989), br. 3-4, str. 124-132

Pepeljak, S., Smajić, M. (2007). *Prevenција i intervencija u smanjenju nasilja nad djecom i omladinom*. Nova škola, br.3, str. 59 – 70.

Petz, B. (1997). *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Puhovski S. (2002.) *Validacija upitnika o emocionalnom zlostavljanju*, diplomski rad. Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

Referentna grupa Tuzla – materijali o nasilju u porodici

Sorić, P. (1997). Školske novine, br. 6., 18.

Suzić, N.(2007). *Primijenjena pedagoška metodologija*. Banja Luka:XBS.

Tomić R., šehović M., Hatibović ć., (2005). *Prisutnost zlostavljanja među djecom i mladima*, Tuzla

Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje – Psiholojska analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza Socijalističke omladine Hrvatske.

Prpić I. (2006) Nasilje među djevojčicama

Web stranice:

1. <http://www.udrugaroditeljakpk.hr/links.asp>.
2. <http://www.zdravi-gradovi.com.hr>

PRILOZI

Prilog 1:

**Osnovne škole u kojima je realizovano istraživanje
o pojavnim oblicima nasilja među djecom**

FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE**Tuzlanski kanton****Općina Tuzla**

1. OŠ Bukinje
2. OŠ Husino
3. OŠ Kiseljak
4. OŠ Miladije
5. OŠ Mejdan
6. OŠ Slavinovići
7. OŠ Solina
8. OŠ Novi Grad
9. OŠ Sjenjak
10. OŠ Podrinje
11. OŠ Simin Han

Općina Živinice

12. Prva osnovna škola Živinice
13. Druga osnovna škola Živinice
14. OŠ Bašigovci
15. OŠ Dubrave
16. OŠ Đurđevik

Općina Gračanica

17. Druga osnovna škola Gračanica
18. OŠ Gornja Orahovica
19. OŠ Džakule
20. OŠ Lukavica
21. OŠ Malešići

Općina Lukavac

22. OŠ Lukavac mjesto
23. OŠ Poljice
24. OŠ Dobošnica
25. OŠ Turija

Općina Srebrenik

26. Prva osnovna škola
27. Druga osnovna škola Srebrenik
28. OŠ Špionica
29. OŠ Tinja

Općina Gradačac

30. OŠ Hasan Kikić
31. OŠ Safvet beg Bašagić
32. OŠ Ivan Goran Kovačić
33. OŠ Musa Ćazim Ćatić

Općina Banovići

34. OŠ Banovići
35. OŠ Grivice
36. OŠ Treštenica

Općina Kalesija

37. OŠ Kalesija
38. OŠ Tojšići

Općina Kladanj

39. OŠ Stupari

Općina Čelić

40. OŠ Humci

Općina Sapna

41. OŠ Sapna

Općina Teočak

42. OŠ Teočak

Općina Doboj Istok

43. OŠ Brijesnica

Srednjobosanski kanton**Općina Travnik**

1. OŠ Travnik
2. OŠ Turbe
3. OŠ Karaula

REPUBLIKA SRPSKA**Općina Bijeljina**

1. OŠ „Vuk Karadžić“
2. OŠ „Meša Selimović“, Janja
3. OŠ „Dvorovi“

Općina Srebrenica

1. OŠ „Petar Petrović Njegoš“
2. OŠ „Kosta Todorović“

Prilog 2:

Spisak analitičara/ki koji su učestvovali u realizaciji istraživanja

Analitičari/ke iz Udruženja Vijeća škola i roditelja TK:

1. Senada Pepeljak, senior analitičarka
2. Vildana Šerak
3. Elvira Slomić
4. Mirsada Bašić
5. Ibrahim Fazlić
6. Mustafa Bujčić
7. Alma Avdić
8. Adina Arapčić
9. Nermina Babić
10. Alma Đedović
11. Selma Muminović
12. Indira Lukavica
13. Ekrema živčić
14. Mersija Sarajlić
15. Lejla Čatić-Mumić
16. Sadifa Memić
17. Fahir Sukanović
18. Jasna Hasanhodžić

Analitičari/ke iz ostalih partnerskih organizacija:

Tatjana Mičić, Omladinski centar Pinkland iz Banovića

Armin šakić, Udruženje Telecentar iz Travnika

Vesna Jovanović, Humanitarna organizacija Amica-Prijateljice iz Srebrenice

željka Todorkov, Organizacija žena Lara iz Bijeljine

ANKETNI UPITNIK ZA UČENIKE/CE

Dragi učenice/ učenice!

Udruženje Vesta iz Tuzle u saradnji sa partnerskim organizacijama provodi istraživanje o pojavnim oblicima nasilja među djecom u osnovnim školama. Pretpostavljamo da je vršnjačko nasilje kao pojava sve više prisutno i u tvojoj školi i iz tog razloga se provodi anketiranje učenika/ca. Pred Tobom se nalazi niz pitanja a upitnik je anoniman. Molimo Te da pažljivo pročitaš svako pitanje i da iskreno odgovoriš. Samo tako ćeš nam pomoći u suzbijanju i otklanjanju ove pojave u našem društvu. Ukoliko budeš imao/la poteškoća pri razumijevanju pitanja bez ustručavanja se obrati za pomoć pedagogu/ici ili prisutnom analitičaru/ki.

1. **Spol:**
 - a. Muški
 - b. ženski

2. **Napiši u koji razred ideš:** _____

3. **Sa vršnjacima (drugovima, drugaricama) se:**
 - a. Dobro slažem
 - b. Povremeno svađam
 - c. Ne družim
 - d. Često tučem
 - e. Vršnjaci me ponižavaju i maltretiraju

4. **Čuo/la sam za nasilje među vršnjacima:**
 - a. Da
 - b. Malo
 - c. Ne

5. **Informacije o vršnjačkom nasilju sam dobio/la od:**
 - a. Razrednika
 - b. Pedagoga
 - c. Medija
 - d. _____ (dopiši)

6. **Ako si nekada bio/la žrtva nasilja od koga si doživio/la da budeš zlostavljan/a:**
 - a. Vršnjaka
 - b. Starijih učenika
 - c. Mlađih učenika
 - d. Odraslih

7. **Navedi vlastita neprijatna iskustva koja si doživio/la od vršnjaka u školi: (nabroji)**

8. **Jesi li ti vršio/la nasilje –zlostavljanje nad drugim učenicima u školi?**
 - a. Da, samo verbalno
 - b. Da, fizički
 - c. Samo ako sam bio/la izazvan/a
 - d. Samo ponekad "iz zezanja"
 - e. Da, često (i verbalno i fizički)

9. Ako si bio/la žrtva nasilja, navedi u kojem razredu si prvi put doživio/la nasilje:

10. Zlostavljanje/nasilje među vršnjacima u tvojoj školi je prisutno:

- a. Često
- b. Ponekad
- c. Nikad
- d. Ne znam

11. Koliko često ostali učenici pokušavaju zaustaviti nasilje nad nekim učenikom?

- a. Gotovo uvijek
- b. Često
- c. Ponekad
- d. Rijetko
- e. Gotovo nikad

12. Kada vidim da su drugi učenici/ce nasilni prema nekom vršnjaku, ja:

- a. Branim žrtvu
- b. Javim dežurnom nastaviku/ci
- c. Ništa ne činim i posmatram, to se mene ne tiče
- d. Bodrim nasilnike/ce
- e. Pridružim se nasilnicima

13. Koji vidovi nasilja su najčešći među vršnjacima u tvojoj školi?

- a. Fizičko (udaranje, štipanje, guranje, čupanje, razbijanje ...)
- b. Emocionalno (vrijeđanje)
- c. Seksualno (uvredljivi komentari, neželjeni kontakti...)
- d. Socijalno (zapostavljanje- isključivanje iz igre)
- e. Ekonomsko (iznuđivanje novaca, krađe)
- f. Drugi oblici nasilja (putem sms poruka, interneta, nedopuštenih snimanja kamerom...)

14. Bojim da će učenici iz moje škole biti nasilni prema meni:

- a. Nikad
- b. Rijetko
- c. Ponekad
- d. Često
- e. Vrlo često

15. Koliko često su se tebi ove neugodnosti dogodile u školi?

(U svakom redu označi znakom X koliko često ti se događaju navedene neugodnosti).

	Oblik nasilja	Skoro svaki dan	Rijetko ili ponekad	Nikada
1.	Neko ih je vrijeđao na ružan način (e)			
2.	Neko im je govorio ružne riječi (e)			
3.	Neko im je prijetio (e)			
4.	Neko ih je udario ili gurnuo (f)			
5.	Neko ih je jako istukao (f)			
6.	Neko im je namjerno uništio stvari (e)			
7.	Neko im je tražio novac na silu (ek)			
8.	Isključivali su ih iz igre (s)			
9.	Neko ih je ogovarao (e)			
10.	Neko ih je dodirivao po tijelu na neugodan način (s)			
11.	Dobijali su SMS poruke sa neprikladnim sadržajima			
12.	Neko ih je vrijeđao kulturološki (identitet, vjeroispovjest, nacionalnost) (e)			
13.	(dopišite)			

- 16. Ako si bio/la žrtva nasilja, ko je vršio nasilje: (zaokruži)**
- Dječak
 - Djevojčica
 - Jedni i drugi
- 17. Ako si bio/la žrtva nasilja vršnjaka u školi, kako si se osjećao/la kada je neko prema tebi bio nasilan? (zaokruži)**
- Bio/la sam uplašen/a
 - Bio/la sam ljut/a
 - Bio/la sam tužan/a
 - Osjećao /la sam se nemoćan/na
 - Nisam ništa osjećao/la
- 18. Kada je neko nasilan prema meni, ja: (zaokruži)**
- Uzvratim na isti način
 - Tražim pomoć odraslih
 - Ne obraćam pažnju, svejedno mi je
 - Pobjegnem
- 19. Upoznam roditelje ukoliko sam doživio/la nasilje od vršnjaka: (zaokruži)**
- Nikad
 - Rijetko
 - Ponekad
 - Često
 - Uvijek
- 20. Kada kažem roditeljima da sam bio/la žrtva nasilja, oni: (zaokruži)**
- Samo saslušaju
 - Ne vjeruju mi
 - Preduzmu odgovarajuće mjere sa razrednikom/com u školi
 - Ništa ne čine
 - _____ (dopiši)
- 21. Upoznam razrednika/icu o nasilju koje doživim od vršnjaka: (zaokruži)**
- Nikad
 - Rijetko
 - Ponekad
 - Često
 - Uvijek
- 22. Kada kažem razredniku da sam bio/la žrtva nasilja, on/a: (zaokruži)**
- Samo saslušava
 - Preduzme odgovarajuće mjere
 - Ništa ne čini
 - Ne vjeruje mi
 - _____ (dopiši)

23. Opiši neko svoje lično iskustvo nasilja koje si doživio/la u školi.

24. Kada bi doživio/la nasilje kome bi se obratio/la za pomoć: (zaokruži)

- a) Roditeljima
- b) Pedagogu/ici
- c) Nastavnicima
- d) Drugu/drugarici
- e) Ostalim: _____ (navedi)

25. Šta, po Tvom mišljenju, treba poduzeti protiv nasilnika: (zaokruži)

- d. Treba im pomoći
- e. Treba ih kazniti
- f. Treba ih ignorisati
- g. Nešto drugo: _____ (navedi)

26. Šta, po Tvom mišljenju, trebaju učiniti roditelji da bi se smanjilo nasilje među vršnjacima?

27. Šta, po Tvom mišljenju, treba poduzeti u školama s ciljem smanjenja nasilja među vršnjacima?

Hvala na saradnji!

ANKETNI UPITNIK ZA PEDAGOGE/ICE

Poštovani/a,

Udruženje Vesta u saradnji sa partnerskim organizacijama provodi istraživanje o pojavnim oblicima nasilja među djecom u osnovnim školama na području Tuzlanskog kantona te opština/općina Travnik, Srebrenica i Bijeljina. Putem ovog anketnog upitnika možete procijeniti prisutnost, oblike i stepen vršnjačkog nasilja u Vašoj školi, informisanost te predložiti mjere koje bi trebalo poduzeti u cilju rješavanja ovog problema. Vaši iskreni odgovori mogu upozoriti na nedostatke i teškoće u rješavanju ovog problema, te uticati na preventivno djelovanje u cilju sprječavanja nasilja među vršnjacima.

Opšti/opći podaci

Spol: M Ž (zaokružite)

Naziv, adresa i sjedište škole: _____

Škola je : a) gradska b) prigradska c) seoska

Procjena pedagoga/ice

1. Učenici u školi su informisani o vršnjačkom nasilju:

- a. Da
- b. Malo
- c. Ne

2. Informacije o vršnjačkom nasilju učenici dobijaju od:

- a. Razrednika
- b. Pedagoga
- c. Medija
- d. Roditelja
- e. _____ (nešto drugo)

3. Na koji način se učenici u školi informišu o vršnjačkom nasilju?

- a. Na časovima odjeljenjske zajednice
- b. Putem predavanja za učenike
- c. _____ (nešto drugo)

4. Nasilje među učenicima u Vašoj školi je prisutno:

- a. Nikako
- b. Rijetko
- c. Ponekad
- d. Često
- e. Vrlo često

5. Nastavnici pružaju podršku i pažnju djeci koja su izložena nasilju:

- a. Gotovo uvijek
- b. Često
- c. Ponekad
- d. Rijetko
- e. Gotovo nikad

6. Vidovi nasilja najčešće prisutni među učenicima u Vašoj školi su:

- a. Fizičko (udaranje, štipanje, guranje, čupanje, razbijanje ...)
- b. Emocionalno (vrijeđanje)
- c. Seksualno (uvredljivi komentari, neželjeni kontakti...)
- d. Socijalno (zapostavljanje- isključivanje iz igre)
- e. Ekonomsko (iznuđivanje novaca, krađe)
- f. Drugi oblici zlostavljanja (putem sms poruka, interneta, nedopuštenih snimanja kamerom ...)
- g. _____ (dopišite)

7. Jesu li se učenicima u Vašoj školi događale sljedeće neugodnosti?

(U svakom redu označite znakom X koliko često se događaju navedene neugodnosti)

	Oblik nasilja	Skoro svaki dan	Rijetko ili ponekad	Nikada
1.	Neko ih je vrijeđao na ružan način (e)			
2.	Neko im je govorio ružne riječi (e)			
3.	Neko im je prijetio (e)			
4.	Neko ih je udario ili gurnuo (f)			
5.	Neko ih je jako istukao (f)			
6.	Neko im je namjerno uništio stvari (e)			
7.	Neko im je tražio novac na silu (ek)			
8.	Isključivali su ih iz igre (s)			
9.	Neko ih je ogovarao (e)			
10.	Neko ih je dodirivao po tijelu na neugodan način (s)			
11.	Dobijali su SMS poruke sa neprikladnim sadržajima			
12.	Neko ih je vrijeđao kulturološki (identitet, vjeroispovjest, nacionalnost) (e)			
13.	_____ (dopišite)			

8. Nasilje nad drugom djecom vršili su:

- a. Dječak
- b. Djevojčica
- c. Jedni i drugi

9. Roditelji su upoznati o nasilju koje je njihovo dijete doživjelo od vršnjaka:

- a. Nikad
- b. Rijetko
- c. Ponekad
- d. Često
- e. Uvijek

10. Roditelje o problemu najčešće informiše:

- a. Njihovo dijete
- b. Razrednik
- c. Pedagog
- d. Druga djeca
- e. _____ (dopišite)

- 11. Kada roditelji saznaju da je njihovo dijete bilo žrtva nasilja, oni:**
- Samo saslušaju
 - Ne vjeruju djetetu
 - Preduzmu odgovarajuće mjere u saradnji sa školom
 - Ništa ne čine
 - _____ (dopišite)
- 12. Razrednici saznaju za nasilje koje su učenici doživjeli:**
- Nikad
 - Rijetko
 - Ponekad
 - Često
 - Uvijek
- 13. Kada nastavnici saznaju za nasilje nad učenicima, oni:**
- Samo saslušaju
 - Ne vjeruju učeniku
 - Preduzmu odgovarajuće mjere
 - Ništa ne čine
 - _____ (dopišite)
- 14. Kada učenici dožive nasilje kome bi se trebali obratiti za pomoć:**
- Roditeljima
 - Pedagogu/ici
 - Nastavnicima
 - Drugu/drugarici
 - Nekom drugom: _____ (navedite)
- 15. Po Vašem mišljenju, prema nasilnicima treba postupiti na sljedeći način:**
- Pružiti im pomoć
 - Kazniti ih
 - Ignorisati ih
 - Nešto drugo _____ (navedite)
- 16. Opišite jedan slučaj vršnjačkog nasilja u Vašoj školi?**
- _____
- _____
- 17. Da li u Vašoj školi postoje mehanizmi za sprječavanje nasilja među učenicima?**
- DA NE
- 18. Ako je odgovor DA, navedite koji su to mehanizmi?**
- _____

19. Postoje li u Vašoj školi programi za rad sa učenicima koji ispoljavaju nasilno ponašanje? Ako postoje navedite koji!

20. Postoje li u Vašoj školi programi za rad sa učenicima koji su žrtve nasilja? Ako postoje navedite koji!

21. Postoji li u Vašoj školi dokumentacija o učenicima koji ispoljavaju nasilno ponašanje?

DA NE

22. Šta, po Vašem mišljenju, mogu roditelji učiniti da se smanji nasilje među djecom?

23. Šta, po Vašem mišljenju, treba poduzeti u školama s ciljem smanjenja nasilja među djecom?

Hvala na saradnji!

